کاریگەریی رۆژنامەی کوردستان

د. پاڤێ جەمیل ئەحمەد

کۆکردنەوە و ئامادەکردنی: : رەحمان نەقشی

کاریگەریی رۆژنامەی کوردستان

ناوەڕۆک:

پێشەکی

پوختەی توێژینەوە

بەشی یەکەم: رێبازنامە

باسی یەکەم: کێشەی توێژینەوە

* گرنگیی توێژینەوە

باسی دووەم:

* دیاریکردنی چەمک و زاراوەکان
* رۆژنامە.
* نەتەوە.
* ناسیۆنالیزم.
* هۆشیاریی نەتەوەیی.

بەشی دووەم:

باسی یەکەم: مێژوویەک لە سەرەتای رۆژنامەگەری کوردی

باسی دووەم:

سەرهەڵدانی ناسیۆنالیزم و کاریگەریی لەسەر رۆژنامەی کوردی

بەشی سێیەم:

باسی یەکەم: کوردستان، یەکەمین رۆژنامەی کوردی

باسی دووەم: مەبەست لە دەرکردنی رۆژنامەی کوردستان

باسی سێیەم: بابەتەکانی رۆژنامەی کوردستان

یەکەم: لە رووی شێوەوە.

دووەم: لە رووی ناوەڕۆکەوە.

یەکەم: بابەتی سیاسی

أ: هاندانی کورد بۆ خوێندن و فێربوون.

ب: بەربەرەکانی سوڵتان و دامودەزگاکانی.

دووەم: بایەخدان بەمێژووی کورد.

سێیەم: بابەتی ئەدەبی.

پێشنیار و راسپاردە.

ئەنجام.

د. پاڤێ جەمیل ئەحمەد*

پێشەکی:

راگەیاندن گرنگییەکی گەورەی هەیە وەکو دیاردەیەکی کۆمەڵایەتی و هۆیەکی گرنگی پەیوەندییە مرۆییەکان، پەیدابوونی دەگەڕێتەوە بۆ سەرەتای دروستبوونی مرۆڤایەتی، بەردەوام لە گەشەسەندنێکی خێرای وادابووە توانیویەتی خۆی بگونجێنێت لەگەڵ ئەو گۆڕانکاریانەی کە لە ژیانی مرۆییدا رویداوە و ببێتە ئامرازێکی گرنگ و پێویستیەکی رۆژانە لە ژیاندا.

رۆژنامەگەریی کوردی پارچەیەکە لە رۆژنامەگەریی جیهان و لێی جیانابێتەوە، مێژووی پێشکەوتن و گەشەسەندنی لە ئەنجامی گەشەکردن و پێشکەوتنی ژیانی کۆمەڵایەتی و سیاسی و کلتووری لە کوردستاندا روویداوە.

دەرکەوتنی رۆژنامە و چالاکی بڵاوکردنەوە و چاپ و نووسین .. هتد سەرەتای شۆڕشێکی نوێ بوو لە کوردستاندا، رێگەی خەباتی قەڵەم وەکو چەکێکی نوێ لە لاپەڕەکانی رۆژنامە کوردییەکان دەبینین، کە سەرەتای ئەم شۆڕشە نوێیەش لە لاپەڕەکانی رۆژنامەی کوردستانەوە دەرکەوت وەکو خاڵی بزواندن و گەشەکردنی کوردایەتی و بەئاگاهێنانەوەی تاکی کورد و هۆشیارکردنەوەی لە بابەتە نەتەوەیەکانی لە رووی هەستی نەتەوەیی و هۆشیاری نەتەوەیی، بڵاوبوونەوە و چاپکردنی رۆژنامەی کوردستانی دایک هۆشیارکردنەوەی ئەقڵی کوردییە و گرنگیدا بە بیروباوەڕی کوردایەتی و هەستکردنی تاکی کورد بە مافە نەتەوەییەکانی و تۆمارکردنی مێژووەکەی بەدەستی خۆی بە خستنەسەر لاپەڕەی رۆژنامەکە و گەیاندنی بە رۆشنبیران و خوێنەرانی ئەو سەردەمە.

پوختەی توێژینەوە

ئەم توێژینەوەیە لە چەند بەشێک پێکدێت، بەشی یەکەم رێبازی توێژینەوەکەیە کە پێکدێت لە کێشەی توێژینەوەکە و گرنگی و ئامانج و دیاریکردنی چەمک و زاراوەکان کە (راگەیاندن، هۆشیاریی، ناسیۆنالیزمی کوردی) تاڕادەیەک خراواتەڕوو .

لە بەشی دووەمدا باس لە سەرەتاکانی مێژووی رۆژنامەگەریی کوردی کراوە لەگەڵ مێژووی ناسیۆنالیزم و کاریگەریی رۆژنامە، لە بەشی سێیەمدا باسکردنی سەرەتاکانی رۆژنامەی کوردستان و کاریگەری لەسەر بڵاوبوونەوەی هۆشیاریی نەتەوەیی و بڵاوکردنەوەی مێژوو و کلتووری نەتەوەیی کورد، لە دواجاریش ئەنجامەکان بە چەند خاڵێک خراوەتەڕوو.

بەشی یەکەم: ڕێبازنامە

باسی یەکەم: کێشەی توێژینەوە

سەرەتای هەر توێژینەوەیەک بە هەستپێکردنی توێژەر بە کێشەیەک دەسپێدەکات، توێژینەوەکە هەوڵدەدات تیشک بخاتەسەر هەموو ئەو هەوڵانەی کەوا رۆژنامەی کوردستان وەکو یەکەمین رۆژنامەی کوردی داویەتی بۆ کارکردن لەسەر نەتەوەی کورد، لە بارەی مێژوو خەباتییەوە کە بە شێوەیەکی نوێ لەرێگەی پێنووسەوە کاریکردوە بۆ بەرزکردنەوەی هۆشیاری نەتەوەیی و ئەو بابەتانەی کە پەیوەندیان هەیە بەچارەنوسی نەتەوەی کوردەوە، کێشەی ئەم توێژینەوەیە بریتیە لە (ناڕوونی و تەمومژاویبوونی ئەو کاریگەرییەی کە رۆژنامەی کوردستانی دایک بینیوێتی سەبارەت بە بڵاوکردنەوەی هۆشیاری نەتەوەیی)، بۆ روونکردنەوەی فراوانتری ئەو کێشەیەش، وروژاندنی ئەم پرسانە بە پێویست زانرا و بریتین لە:

١- پرسیاری سەرەکی توێژینەوە بەوە دەستپێدەکات: ئایا رۆژنامەی کوردستان رۆڵی بینیوە لە بڵاوکردنەوەی هۆشیاری نەتەوەییدا؟

٢- ئایا رۆژنامەی کوردستان تا چ ئاستێک گرنگیداوە بەبابەتی سیاسی؟

٣- ئایا رۆژنامەی کوردستان تا چ ئاستێک گرنگیداوە بەبابەتی مێژووی کورد؟

٤- ئایا رۆژنامەی کوردستان تا چ ئاستێک گرنگیداوە بەبابەتی ئەدەبی؟

گرنگیی توێژینەوە

گرنگیی ئەم توێژینەوەیە لە خودی بابەتەکەوە سەرچاوە دەگرێت، کە رۆڵی رۆژنامەی کوردستانی دایکە وەک یەکەم رۆژنامەی کوردی کە لە رۆژە سەختەکانی مێژوودا دەرچووە کە کورد هیچ نەوایەکی نەبووە، بە هەوڵی کەسیی بنەماڵەی بەدرخانییەکان و لە وڵاتێکی بێگانەدا، کوردستانێکی پارچە پارچەکراو و پڕ لە دەردی سیاسی و کۆمەڵایەتی و نەخوێندەواری و هەژاری و شەڕوشۆڕ، لێرەوە رۆژنامە وەک یەکێک لە ئامرازەکانی راگەیاندن ویستویەتی بەشێوەیەکی مۆدێرنانە کاربکات بۆ بەرزکردنەوەی ئاستی نەتەوەیی تاکەکانی، دروستکردنی چەند سومبول و رەمزێک کە بۆ مانەوەی هەر بزاوتێکی ناسیۆنالیستی گرنگن، گرنگی ئەم توێژینەوەیە لە رووی زانستی و ئەکادیمییەوە هەوڵدانێکە بۆ زانینی پەیوەندی دوولایەنەی نێوان هۆشیاری نەتەوەیی و راگەیاندن، بەتایبەتی رۆژنامە و دەرخستنی ئەو لایەنەی خەباتی کوردییە کە لە چەکەوە گۆڕی بۆ قەڵەم لە رێگەی نووسین و کاری رۆژنامەگەرییەوە، گرنگی ئەم توێژینەوەیە لە رووی مرۆییەوە ئەو

پێویستیانەی کە تاک پێویستی پێیەتی لە بارەی زیاترکردنی رۆشنگەری و بەرزکردنەوەی ئاستی مەعریفی و زانین لە رێگەی رۆژنامەگەرییەوە، زانین و ئاشنابوون بەو رووداو و بەسەرهاتانەی کە لەوکاتەدا روویانداوە بەسەر نەتەوەی کورددا.

ئامانجی توێژینەوە: ئەم توێژینەوەیە لە هەوڵی بەدیهێنانی ئەم ئامانجانەدایە:

١- گەیشتن بەئاستی رۆڵبینینی رۆژنامەی کوردستان لە بڵاوکردنەوەی هۆشیاری نەتەوەییدا.
٢- گەیشتن بەئاستی گرنگیدانی رۆژنامەی کوردستان بەبابەتی سیاسی.
٣- گەیشتن بەئاستی گرنگیدانی رۆژنامەی کوردستان بەبابەتی مێژووی کورد.
٤- گەیشتن بەئاستی گرنگیدانی رۆژنامەی کوردستان بەبابەتی ئەدەبی.

جۆری توێژینەوە: ئەم توێژینەوەیە لە جۆری توێژینەوەی وەسفیی شیکارییە، بەمەبەستی زانینی کاریگەریی رۆژنامەی کوردستان لە بڵاوکردنەوەی هۆشیاری نەتەوەییدا.

میتۆدی توێژینەوەکە: توێژینەوەکە پشت بەمیتۆدی شیکاری ناوەڕۆک دەبەستێت، بۆ بابەتە بەردەستەکانی کە بڵاوکراونەتەوە لە رۆژنامەی کوردستانی دایک خولی یەکەم.

کۆمەڵ و سامپڵی توێژینەوەکە

کۆمەڵی توێژینەوەکە: کۆمەڵی توێژینەوەکە کۆی ژمارە بڵاوکراوەکانی رۆژنامەی کوردستان خولی یەکەم ١٨٩٨ کە (٣١) ژمارەی لێدەرچوە لە مەنفا بەشێوەی پچڕپچڕ جگە لە ژمارە (١٩)، کە یەکەمین رۆژنامەی کوردییە.

سامپڵی توێژینەوەکە: سامپڵی توێژینەوەکە بابەتەکانی ژمارە بەدەستخراوەکانی رۆژنامەی کوردستانە، یەکەم ژمارەی لە ٢٢ی نیسانی ١٨٩٨ لە قاهیرە دەرچووە، ژمارە (٦ - ١٩)لە جنێف دەرچووە، ژمارە (٢٥ - ٢٩)لە فۆلکستۆن و ژمارە (٣٠ - ٣١) جارێکیتر لە جنێف دەرچووە ژمارە ٣١ ی ١٤ - ٤ - ١٩٠٢ دەرچوە.

ئامرازی توێژینەوە: لەم توێژینەوەیەدا فۆرمێکی شیکاری بەکاردەهێنرێت بۆ کۆکردنەوەی زانیاری دەربارەی پرسیارەکانی توێژینەوەکە و شیکردنەوەی وەسفی شیکاری بۆ خودی داتاکان کە نمایشی بابەتەکە دەکەن.

راستی توێژینەوە: توێژەر کاری لەسەر راستیی رواڵەت کردوە بۆ ئامرازی کۆکردنەوەی زانیاری، بەوپێیەی پاش گەڵاڵەکردنی فۆرمی شیکاری بەشێوەی سەرەتایی، فۆرمەکە دراوەتە چەند پسپۆرێک لە بواری میدیا بەمەبەستی هەڵسەنگاندنی، کە پاش تۆمارکردنی تێبینیەکان: هاوکێشەی راستی دەرەکی= برگە راستەکان/ کۆی برگەکان ⁎100، کەواتە راستی دەرەکی = ٧٥ - ٨٤ ⁎ ١٠٠ = ٨٩%، ئەم رێژەیە، ئاماژەیە بۆ بەرزیی راستی توێژینەوە.

جێگیری توێژینەوە: توێژینەوەکە پشتی بە دووبارەکردنەوەی توێژینەوە بەستوە بۆ داتاکانی توێژینەوە بە بەکارهێنانی هاوکێشەی هۆڵستی بۆ پرسیارە تەرتیبییەکانی فۆرمی شیکاری کە رێژەکەی ٩٠% کە پلەیەکی بەرزی جێگیرییە.

باسی دووەم:

دیاریکردنی چەمک و زاراوەکان

▪ رۆژنامە

زاراوەی رۆژنامە لە بنچینەدا لە دوو وشەی لێکدراوی کوردی پێکهاتووە کە (رۆژ) و (نامە) یە، بەواتای نامەی رۆژانە ئەمەش ئەوە دەگەیەنێت کە چەند نووسراو و بڵاوکراوەیەکە لەلایەن کەسانێک کە هۆشیار و تێگەیشتوون خاوەن بیروباوەڕێکن کە بەئەرک و رەنجێکی زۆرەوە کاردەکەن بۆ ئەوەی سوودێک ببەخشن بە خوێنەرانی رۆژنامەکەیان.

رۆژنامە و کاری رۆژنامەگەری ئەو چەکە دوو دەمەیە کە لەلایەکەوە پرۆژەی لەگەڵ سەرکردە و کەسانی دەسەڵاتداردا هەیە، لە لایەکی ترەوە لەگەڵ جەماوەر، ئەتوانێت رایەکی گشتی پەروەردە بکات بۆ نەتەوە، یان بەپێچەوانەوە دەتوانێت بەشێوەیەکی ناپاکی و دەستڕەشی بەکاری بهێنێت کە نەتەوەیەک نغرۆ بکات.

دکتۆر حەمزە لە کتێبی (دوارۆژی رۆژنامەگەری) دەڵێت «رۆژنامە و کاری رۆژنامەگەری دەتوانێت شتی سەیروسەمەرە دروست بکات، لەهەمانکاتیشدا چەکێکی ترسناکی کاریگەرە ئەگەر هاتوو لە کۆشی ئازادی و دیموکراتیدا پەروەردە کرابێت.»
(**جەباری**، ٢٠٠٤: ٤٦).

راگەیاندن بە دەسەڵاتی چوارەم ناسراوە، پایەیەکی بەرز و بڵندی هەیە بەهۆی ئەو کاریگەرییەی کە شارستانیەت و مرۆڤایەتی لەسەر بنچینەی بەرهەمەکانی دادەمەزرێت، هەروەها ئەرکی سەرەکی بریتییە لە پێگەیشتن (کۆمیونیکەیشن)ی کۆمەڵایەتی، لە رووی زاراوەییەوە دەناسرێت بەوەی کە بە»بڵاوکردنەوەی زانیارییە ورد و راستییەکان دێت، بەمەبەستی

رۆشنکردنەوەی فیکر و دروستکردنی باوەڕ و رایگشتی لای خەڵکی». (ئەبوبەکر، ٢٠٠٢: ١٦)

راگەیاندن زانستی پەیوەندیکردنە بەجەماوەرەوە، تەنیا رێگەیە بۆ گۆڕینی بیروهۆشی جەماوەر، رابەری چالاکی بیروڕایە لە کۆمەڵدا، وەکو مێژوونووسانی بواری راگەیاندن دەڵێن «ناکرێت باسی راگەیاندن بکەین بێ ئەوەی باس لە بزاوتە سیاسییەکان نەکەین» بۆیە بەدوای تێزە سیاسییەکاندا، تێزە کۆمەڵایەتیەکان دێن کە راگەیاندن کاری لەسەردەکات، بۆ گۆڕینی سەرلەنوێ پێکهێنانەوەی رێکخستنی کۆمەڵگە. رۆژنامەگەری وەکو بەشێک لە چەمکێکی مرۆیی نێو زانستە مرۆڤایەتییەکان دێت، بۆیە وەک هەر تێزێکی مرۆیی دیکە پێکهاتە و ئاستە کۆمەڵایەتییەکانی هەر کۆمەڵگەیەک دەشێ پێناسەی جیاوازی هەبێت، دکتۆر فەیس یاسری بەم شێوەیە پێناسەی رۆژنامە دەکات «ئەو هەوڵەیە کە تیایدا ئاڵوگۆڕی چەمکەکان لە نێوان تاکەکانی کۆمەڵگەدا دەهێنێتە کایەوە، بە بەکارهێنانی ئەو زمانە مەعریفیەی کە تاکەکانی پێدەدوێنێ». (یاسری،١٩٩١: ٣٤).

لەو پێناسانەی پێشترەوە دەتوانین بڵێین: رۆژنامە چاوی وردبینی گەلە، بەسەرنجەوە دەڕوانێتە دام و دەزگاکانی تایبەت بە بەرژەوەندیی کۆمەڵگە، کەرەستەی بیرو هۆشی مرۆڤە، هەوڵ و کۆششی پێشکەوتنی کۆمەڵگەیە لە گشت بوارەکاندا.

- نەتەوە:

وشەی nation لەوشەی nasci ی لاتینییەوە وەرگیراوە کە لەناسینی زمانەوانیەکەیدا بەمانای (لەدایکبوون) دێت، بەڵام لە گوتاری ناسیۆنالیستیدا بەمانای (هاووڵاتیان، یان دانیشتوانی گەلێک، یان دانیشتوانی وڵاتێکی دیاریکراو دێت. (قەرەداغی،٢٠٠٣: ٧٣) لێرەوە دەبینین کە بۆ ئەوەی کۆمەڵێک لە دانیشتوانی ناوچەیەکی دیاریکراو وەک نەتەوە پێناس بکرێت پێویستە ئەو سنوورە واقیعی و رەمزیانە لابەرێت کە لە نێوان یەکە و پێکهاتە جیاجیاکانی ئەو نەتەوەیەدا هەیە وەک جیاوازیەکانی زمان، خێڵایەتی و چینایەتی و ...هتد. ئەویش لە پێناوی بەرژەوەندییەکی بالاتردا کە نەتەوەیە، واتە بەدیارخستنی خاڵە هاوبەشەکان و ئینکارکردنی جیاوازییەکان، بەم پێیە هەندێک لە بیریارانی بیرۆکەی نەتەوایەتی پێناسەی نەتەوە دەکەن بەوەی کە نەتەوە بریتییە لە کۆمەڵە کەسێک کە زمانی هاوباش و ئابووری هاوبەش و خاک و مێژووی هاوبەشیان هەبێت.

بەڵام هەندێکی دیکە لە توێژەرانی بیرۆکەی نەتەوایەتی دەڵێن کە زمان و ئابووری و جوگرافیا بەتەنها بەس نییە بۆ پێکهێنانی نەتەوە، لەم بارەیەوە ئەریک هوبزباوم پێیوایە کە نەتەوە تەنها پابەندە بەسیاقێکی مێژوویی دیایکراوەوە کە

سەردەمی دەوڵەتی نەتەوەییە ئەم بارودۆخەش تەنها لەسەردەمی مۆدێرندا بەدیار کەوتووە.

هەر سەبارەت بەپێناسەی نەتەوە، ئەرنست گێلنەر دەڵێت «نەتەوە بریتییە لە چەند گروپێک کە ویستی ئەوەیان هەیە کە وەک یەک گروپبن» (گیبرنا،٢٠٠٢: ٩). لێرەوە بۆمان دەردەکەوێت کە ئەم بیریارە پێ لەسەر دوو فاکتەری گرنگ دائەگرێت ئەوانیش (ویست) و (کلتووری هاوبەشن). بەڵام مونتراس گیبرنا دەڵێ «نەتەوە بریتییە لە کۆمەڵێک مرۆڤ کە هۆشیاریشیان لەبارەی پێکهێنانی کۆمەڵەکەی خۆیانەوە هەیە، رابردوویەکی هاوبەش و بەرژەوەندیەکی هاوبەشیان بۆ ئایندە و بانگەشە بۆ مانی حوکمڕانی خۆیان دەکەن» (گیبرنا،سەرچاوەی پێشوو: ٩)

بەم پێیە، دەبینین کە گیبرنا زیاتر پێ لەسەر هۆشیاری دادەگرێت سەبارەت بەمێژوو و کلتووری هاوبەش. لە وتارێکدا کە لەزانکۆی سۆربۆن پێشکەشی کردووە، مێژونوسی فەرەنسی (ئەرنست رێنان) دەڵێت «نەتەوە رۆحە، پرنسیپێکی روحی و مەعنەوییە» کە لەراستیدا هەردووکیان یەکن، ئەم پرنسیپە روحی و مەعنەوییە پێکدەهێنن، یەکەمیان سامانی یادەوەرییە دەوڵەمەند و بۆ ماوەییەکانە، ئەوەیتریان رەزامەندییەکانی ئێستایە، ویستی پێکەوەژیان و بەرزراگرتنی ئەو میراتەیە کە بەشێوەیەکی دابەشنەکراو بۆ مرۆڤ ماوەتەوە.. بوونی نەتەوە یەکسانە بەهاوبەندییەکی گەورە، واتە بوونی نەتەوە پێویستی بەجۆرە رابردوویەک هەیە، بەڵام هەنوکەش بەهۆی واقعێکی هەستپێکراوەوە نوێ دەبێتەوە (واقعێکی قبوڵکردن و بێ رازیبوون کە سیما بەرچاوەکەی ئاواتی درێژەدانە بەژیانی هاوبەش. (ئیتسار،٢٠٠٠: ١٨٣) لێرەوە دەکرێت بڵێین نەتەوە بریتییە لە کۆمەڵە خەڵکێک کە هەستی پێکەوەییە گرنگترین فاکتەری پێکەوە بەستنی یەکە جیاجیا کانی نەتەوەیە و هۆکارێکی گرنگە لە کێشانی سنووری جیاکەرەوەی نەتەوەیەکی دیاریکراو لە نەتەوە و میللەتانی دیکە.

- ناسیۆنالیزم

زیادەڕۆیی نییە گەر بڵێین هەردوو سەدەی نۆزدە و بیست بەسەدەی ناسیۆنالیزم ناودەبرێت. بزاڤی ناسیۆنالیستی بەحوکمی ئەوەی لەم دوو سەردەمەدا لە دیارترین و بەرچاوترین دیاردەی سیاسی و کۆمەڵایەتی جیهان بوو هەر بۆیە چەند پێناسەو بۆچوونی جیاجیا لەمەڕ ئەم بابەتە خراوەتەڕوو، لەیەکێک لەو پێناسانەدا مونتراس گیبرنا دەڵێت «ناسیۆنالیزم خۆبەستنەوەیە بەکۆمەڵێک کە ناسنامەی ئەندامەکانی بەبیروباوەڕ و رەوشەکانی ژیان دیاریدەکرێ و خۆیان خاوەنی ئیرادەن لە بڕیاردان لەسەر چارەنووسی سیاسی خۆیان». (گیبرنا، سەرچاوەی پێشوو: ٩)

ناسیۆنالیزم یەک شێواز و یەک دەرکەوتەی نییە، بەڵکو بەپێی بارودۆخی کۆمەڵایەتی و سیاسی و مێژوویی لەلایەک و بەرژەوەندی و ئامانجی سیاسی نەتەوەکان لەلایەکی ترەوە فۆرمی جیاجیا وەردەگرێ کە دەستی ڕزگارکەر یان شۆڤێنی بێت، بەڵام بەشێوەیەکی گشتی ناسیۆنالیزم لە قۆناغێکی مێژوویی دیاریکراودا وەک دیاردەیەکی مێژوویی و پێداویستی قۆناغێکی مێژوویی دیاریکراودا سەرهەڵدەدات. لەم سۆنگەیەوە فاروق ڕەفیق پێناسەی ناسیۆنالیزم دەکات بەوەی کە «ناسیۆنالیزم هێزێکی ئایدۆلۆژییە، واتە لەلایەکەوە بریتییە لە چەپکێک ئایدیا کە پەیوەندییەکی ناوخۆییان لەگەڵدا هەیە، چەپکێک ئایدیا لەمەڕ مرۆڤ و کۆمەڵگە و سیاسەتەوە، لەلایەکی ترەوە ناسیۆنالیزم سەرقاڵی ئەوەیە کە چۆن حاڵەتێک و مەسەلەکان بگۆڕێت و حاڵەتێکی لە کۆمەڵگە دابمەزرێنێ».(ڕەفیق،١٩٩٩: ٥٤) لێرەوە بۆمان دەردەکەوێت کە ناسیۆنالیزم تەنها پێناسەیەکی نییە و بە پێی سیاقە مێژوویی و کلتوورییەکان پێناس و بۆچوونی جیاجیا لەخۆ دەگرێت. بەڵام بەلایەنی کەم دەتوانێت لە چەند مانایەکی گشتی دا بەکاریبهێنێت:

١- بڕواهێنان بەوەی کە مرۆڤایەتی لە شێوەی چەندین نەتەوەی جیاجیادا هەن.
٢- پاراستنی کلتوورێکی دیاریکراو کە کلتووری نەتەوەییە.
٣- هەوڵدان بۆ پاراستن و لەبەرچاوگرتنی بەرژەوەندی نەتەوەیی و خۆجیاکردنەوەی لەوانی دیکە.

ناسیۆنالیزم خۆشەویستییە بۆ نەتەوە، یان پەیوەندیی خۆشەویستییەکی سروشتییە کە تاک بەڕۆڵەکانی نەتەوەوە دەبەستێتەوە، یان ویستێکی کۆمەڵایەتییە و خۆی بەسەرسروشتی مرۆڤایەتیدا دەسەپێنێ.

یەکێک لە گرنگترین ڕەگەزەکانی ناسیۆنالیزم بریتییە لە کردەی خۆجیاکردنەوە و کێشانی سنووری واقیعی و سنووری خەیاڵی لە نێوان نەتەوەی خۆ و نەتەوەی ئەوانی دیکە، لێرەوە دەکرێت بەیەکێک لەو پێناسانەی دیکە کە بۆ ناسیۆنالیزم کراوە پشتگیری ئەم بۆچوونە بکەین «ناسیۆنالیزم بریتیە لە هەستکردنی نەتەوە بە قەوارەی کەسێتی خۆی لە نێو نەتەوەکانی تردا کە خۆی کاروباری دەرەوە و ناوخۆی خۆی بەڕێوەدەبات، ئەمەش دەبێتە هۆی بەشداریکردنی تاکەکانی گەل لە حوکمڕانیدا، کە بەسیستەمی دیموکراسی گوزارشتی لێدەکرێت.» (قانیع،١٩٩٨: ٤٥)

لێرەوە دەکرێت لە پێناسەیەکدا بڵێین ناسیۆنالیزم بریتییە لە بزووتنەوەیەکی ئایدۆلۆژی کە ئامانجی بەدەستهێنانی مافی دیاریکردنی چارەنووسی خۆیە بەدەستی خۆ کە بەناوی خەڵکێکی دیاریکراوەوە کە نەتەوەیە، قسەدەکات.

▪ هۆشیاریی نەتەوەیی

هۆشیاریی نەتەوەیی پێدراوێکی سروشتی نییە، بەڵکو پێدراوێکی مێژووییە و لەسەردەم و کاتێکی دیاریکراودا سەرهەڵدەدات و پەرەدەسێنێ، واتە ماناکانی هۆشیاریی نەتەوەیی و شێوازەکانی دەرکەوتنی بەپێی جۆر و ئاستی کۆمەڵگەکان دەگۆڕێت، هەر ئەمەش وای لێدەکات دەرکەوتنە و فۆرمی جیاجیا لەخۆ بگرێت، ئەم جیاوازییەش لەنەتەوەیەکەوە بۆ تر و لەنێو ئەندامانی نەتەوەیەکیشدا لە کاتێکدا بۆ کاتێکی تر لە شوێنێکەوە بۆ شوێنێکی تر دەگۆڕێت.

مەریوان وریا قانع پێیوایە «نیشتمان پەروەری و هۆشیاریی نەتەوەیی چەمکگەلێکن کە هێما بۆ شێوازێکی تایبەتی پەیوەندی نێوان ئینسان و نیشتمان دەکەن، پەیوەندییەک لە خۆشەویستی و دڵسۆزی و وەفا کۆڵکە سەرەکییەکانێتی». (قانیع،١٩٩٨: ٢٧)

بەشێوەیەکی گشتی سەرهەڵدانی هۆشیاری نەتەوەیی لە ئاستە جیهانیەکەیدا لە ژێر کاریگەری سێ هۆکاری سەرەکیدا بوو:

١- ئەو گۆڕانگارییانەی بەسەر زمانی لاتینیدا هات.

٢- کاریگەری ریفۆرمی ئاینی.

٣- بڵاوبوونەوەی زمانە ناوچەییەکان.

سەرجەمی ئەمانە کاریگەری گەورەیان هەبوو لەسەر گەشەکردنی بیر و هۆشیاریی نەتەوەیی کە لەلایەن بیریاران و سۆسیۆلۆژیستەکانەوە بە چەندین شێوازی جیاجیا پێناسە کراون.

لەیەکێک لەو پێناسانەدا هاتووە کە «هۆشیاریی نەتەوەیی بریتیە لە مەعریفەی تاکەکان دەربارەی زمان، مێژوو، کلتوور، تایبەتمەندییەکانی نەتەوەی خۆیان» (میران،٢٠٠٠: ٢٤٢)

لە پێناسەیەکی دیکەدا هاتووە «کاتێک شێوەکانی هەستی گشتی بەشێوەیەکی فراوانتر لە دەروونی کۆمەڵی مرۆیی دوور لە هەموو نزیکییەکی خێزانی دەردەکەوێ، ئەو کاتە روخسارەکانی هەستی نەتەوەیی سەرهەڵدەدات» (دوروزیل،١٩٦٧: ٢٣٤).

هەر سەبارەت بەپێناسەی هۆشیاری نەتەوەیی هاتووە «هۆشیاری نەتەوەیی ئەو هەست و بیر و ئاگایی و فۆرمانەی خۆناسینە کە کۆمەڵە خەڵکێک، دەربارەی بوونی بابەتیانەی خۆی، وەک دیاردەیەکی تایبەتمەند و بەجیا هەڵکەوتووی لێ دروست دەبێت. (سابیر، ٢٠٠٣: ١٦٥)

سەرجەمی ئەو پێناسانەی سەبارەت بەهۆشیاری نەتەوەیی کراون لەگەڵ ئەوەی کە دەکرێ بڵێین لە چەند هێڵێکی گشتیدا یەکتری دەگرنەوە، بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا جیاوازی لەنێوانیاندا هەیە ئەو جیاوازییەش لە ئەنجامی کاریگەری کلتوور و ئاستی ئابووری و ساتی سەرهەڵدانی هۆشیاری نەتەوەیی، هەروەک چۆن سەبارەت بەوەی ئایا ئەم هۆشیارییە لەگەڵ دروستبوونی نەتەوەدا سەرهەڵدەدات یان لە پاش دروستبوونی؛ چەندین رای جیاجیا هەیە .

لە پێناسێکدا هاتووە کە هۆشیاری نەتەوەیی بریتییە لە «ئاگاداربوونێکی هۆشیارانە سەبارەت بەوەی کە مرۆڤ دەبێت بەبەشێک لە نەتەوەیەک و چارەنووسی خۆی لە دوارۆژی ئەو نەتەوەیەدا دەبینێتەوە، بۆیە هۆشیاری نەتەوەیی ئەنجامێکە بۆ بوونی نەتەوە، هەتا نەتەوە پێک نەیەت، هۆشیاری نەتەوەیی دروست نابێت». (مەدەنی،٢٠٠١: ٩)

لەم پێناسانەیەوە بۆمان دەردەکەوێت کە هۆشیاری نەتەوەیی بەچەندین واتای جیاجیا قسەی لەبارەوە کراوە و تەنها شێوازێک و تەنها دەرکەوتەیەک نییە، بەڵام دەکرێ بەشێوەیەکی گشتی بڵێین کە هۆشیاری نەتەوەیی بریتییە لە پلەیەک لە کلتووری تاکەکەس، بەو مانایەی ئەم هۆشیارییە شتێک نییە کە لەگەڵ مرۆڤدا لەدایک بێت، واتە دروستبوونی ئەو هەستە لای مرۆڤ کە ئەندامی یەکەیەکی بالاترە لە تاکەکەس و چارەنووسی بەستراوە بەچارەنووسی تاکەکانی دیکەی هەمان نەتەوەوە.

بەشی دووەم:

باسی یەکەم: مێژوویەک لە سەرەتای رۆژنامەگەری کوردی

ئەگەر بگەڕێینەوە بۆ سەرەتای رۆژنامەوانی کوردی، ئەوا پێویستە ئەو پرسیارە سەرەتاییە لە خۆمان بکەین کە کەی هونەری رۆژنامەگەری لەناو گەلی کورددا پەیدابووە و دەستی پێکردووە؟

بۆ وەڵامدانەوەی ئەم پرسیارە پێویستە باس لەوە بکەین کە مێژووی گەلی کورد مێژوویەکی کۆنی پڕ لە نەهامەتی و شەڕ و

شۆڕ بووە، هەروەها دابەشکردن و دوورخستنەوەی کورد لە هەموو ئیمتیازە باشەکان، لە ڕێگەی دوژمنایەتی و هەروەها کاری سیخوڕی و دەستخستنە ناو هەر شۆڕش و ڕاپەڕینێک بۆ ڕزگاربوون لەدەستی دوژمنان.

ئەوەی جێگەی باسە لە سەدەی نۆزدەیەمدا جوڵانەوەیەکی نیشتمانپەروەری لە کوردستاندا ڕوویدا، ئەمەش ڕواڵەتێکی تری نیشاندا و ڕەنگ و بۆیەکی تایبەتی تری وەرگرت، ئەویش بەهۆی ئەو گۆڕان و پێشکەوتنانەی کە لە (چەرخی ڕاپەڕینی نوێ) ڕوویدا، کە گۆڕینی جیهان بوو لە بارێکی نالەبارەوە بۆ بارێکی زۆر پرشنگدار و ئازاد، ئەمەش بوو وایکرد کە هەموو گەلانی جیهان وریابینەوە و داوای مافی ژیانی سەربەخۆی خۆیان بکەن، لابردنی چەوساندنەوە و زۆرداریان ڕاگەیاند. لەگەڵ ئەوەی گەلان هەڵسان بەشۆڕشکردن دژی دوژمنانیان، گەلی کوردیش وەکو هەموو گەلانی تر هەمیشە ئامادەی شۆڕش و دژایەتی دوژمن بووە بۆ سەربەخۆیی خاک و نیشتمانی لە هەمان کاتیشدا سەرنەکەوتنی شۆڕشێک یان دژایەتیکردنی نەبووە هۆی ساردکردنەوەی گەلی کورد لە خەباتکردن بەرامبەر دوژمن.

سەرنەکەوتنی شۆڕشەکەی (شێخ عەبدوڵای نەهری) لە ساڵی (١٨٨١ز) هەروەک ئارک سافریسیان لە کتێبەکەیدا بەناوی (مێژووی کورد و کوردستان) دەڵێت «ستەمێکی گران بوو بۆ سەر هۆز و پیاوەگەورەکانی تری کورد، ئەمە بووە هۆی چاندنی تۆی نیشتمانپەروەری و نەتەوایەتی لە مێشکی گشت گەنج و خوێندەوارێکدا، ڕۆژگار و تاقیکردنەوەی بزووتنەوەکانی گەلی کورد بەهەموو لایەکی سەلماند کە خەبات لە پێناوی گەل و نیشتماندا هەر بەڕێگەی چەکهەڵگرتن تەنها ناکرێ، بۆیە ڕۆشنبیرە کوردە خوێن گەرمەکان، لە سەرەتای سەدەی نۆزدەهەم بیریان لە ڕێگەی تر کردەوە بۆ خەباتکردن لە پێناوی بەدیهێنانی سەربەخۆیی و ڕزگاری کورد، ئەوەبوو هەڵسان بە پێکهێنانی چەندین کۆمەڵ و ڕێکخراوی رامیاری و دامەزراندنی یانە و کردنەوەی قوتابخانەی کوردی». (جەباری، ٢٠٠٤: ٦٥)

شانبەشانی خەباتی شۆڕشگێڕیی ناوخۆ، ئەو بزووتنەوە نوێیە کە لە دەرەوەی نیشتمان لە دایکبوو، بەهەمان شێوە لەگەڵ خەباتی ناوخۆدا پەلوپۆی بەهەموو لایەکدا کێشابوو، بۆ یەکەمجار بوو کە ڕۆشنبیرە کوردەکان لە ئەفسەرو قوتابی و بۆرجوازە بچووکەکان لە ئەستەمبولی پایتەختەوە دڵسۆزیی بۆ گەل و نیشتمان کۆی کردبوونەوە بەمەبەستی خەباتکردن بەچەکی نوێ کە خوێندن و خوێندەواری بوو، هەروەها پەیوەندیکردن بەوڵاتانی دەرەوە بۆ گەیاندنی گیروگرفتەکانی کورد، ئەویش سەبارەت بەوریایی و ئاگابوونیان لە ڕووداو و ڕاپەڕینە نیشتمانییەکانی ئەوروپا، چونکە ئەستەنبول سەرەڕێگەیەک بوو لە نێوان ئاسیا و ئەوروپادا، لە دێرزەمانەوە ئەستەنبول مەڵبەندی چالاکی رامیاری و خەباتکردنە، زۆربەی باڵیۆزو دیپلۆماتەکانی ئەوروپا لەوێ کۆدەبوونەوە، بۆیە بەئاسانی ئەتوانرا دەنگی کورد بەهەموو لایەکدا بگەیەنرێت.

ئەگەر ئێمە باس لە ناساندنی مەسەلەی نەتەوایەتی کوردی بکەین بەوڵاتەکانی دەرەوە لە نێوەندیاندا تورکیا، ئێران، عیراق و سوریا، باشترین هۆ رێگەی رۆژنامەگەری بوو، چونکە لەو رێگەیەوە بەئاسانی و روونی ئەتوانین سەرنج و رای گشتی جیهان بەلای مەسەلەکەدا وەربگرێت و سۆزی گەلان رابکێشێت.

لەم بارەیەوە دکتۆر کەمال مەزهەر دەڵێت «سەرەتای پەیدابوونی رۆژنامەنووسی هەموو گەلێک مێژوویەکی تایبەتی خۆی هەیە، ئەو مێژووەش بەستراوە بەگەلێک هۆکاری جیاوازەوە، بۆیە پێویستی بەڕوونکردنەوەی زۆر لایەنی ژیانی سیاسی و کۆمەڵایەتییە، پەیدابوونی رۆژنامەنووسی کوردی جگە لە مەرجەکانی ناوەوەی کۆمەڵ، چەند هۆیەکی دەرەکی رۆڵیان تێدا بینیوە، یەکێک لەو هۆکارانە بریتییە لە پەیدابوونی رۆژنامەنووسی و پەرەسەندنی و رۆڵی لە ژیانی روناکبیری و سیاسی گەلانی دراوسێدا» (ئەبوبەکر، ٢٠٠٢ : ٤٢).

لەگەڵ ئەوەی کورد رێگەی پێنەدرا لە قەڵەمڕەویی عوسمانیدا رۆژنامە دەربکات، بەسەدان ئازادیخواز و روناکبیرو شۆڕشگێر لە ژێر دەسەڵاتی عوسمانی و ئێرانیەکان روویان لە دەرەوەی نیشتمان کرد بەمەبەستی دەربڕینی بیروڕای ئازاد و ئازادی رۆژنامەوانی و هۆشیارکردنەوەی جیهانی دەرەوە کارکردن بۆ رزگارکردنی نەتەوەی کورد بەشێوەیەکی هۆشیارانە، بۆ ئەم مەبەستەش شاری (قاهیرە) لەو سەردەمەدا ئازادیەکی زۆری هەبوو چونکە لە ژێر دەسەڵاتی سوڵتاندا نەمابوو، کەوتبوە ژێر دەسەڵاتی ئینگلیزەوە، لەبەر ئەوە بەدرخانییەکان وەکو خێزانێکی شۆڕشگێڕ و رۆشنبیر رویانکردە قاهیرەی پایتەختی میسر، لەوێ یەکەم ژمارەی غەزەتەی (کوردستان) لە (٢٢ی نیسانی ١٨٩٨ز)ی لە قاهیرە لەلایەن (میقداد مەدحەت بەگی کوڕی بەدرخان پاشا) دەرچووە، کە بەهۆی نەخۆشییەوە دەستی لە کارەکەی هەڵگرتوو (عبدالرحمن بەگی) برای درێژەی بەدەرکردنی رۆژنامەکەدا، لەناو تەنگ پێهەڵچنینی پیاوەکانی سوڵتان (عبد المجید) گواستیەوە بۆ جنیف لە سویسرا و فۆلکستۆن لە بریتانیا تا ساڵی (١٩٠٢)، ئەم رۆژنامەیە لە ماوەی پێنج ساڵدا لە پێنج وڵات و ئەوەی تا ئێستا ئاشکرایە بەهەمووی (٣١) ژمارەی لێ بڵاوکراوەتەوە (ئەمین،٢٠٠١: ١٩)

ئەم رۆژنامەیە، خاڵی وەرچەرخانە لە مێژووی رۆژنامەگەریی کوردیدا، هەروەها ئەو خاڵەیە کە لەڕێگەیەوە پەیامی سیاسی گەلی کوردی لە خەباتی چەکەوە گۆڕییە سەر خەباتی قەڵەم، ئەوەتانێ مەدحەت بەگ لە سەروتاری یەکەمین ژمارەی کوردستاندا نووسیویەتی «بەداخەوە کورد لە زۆر نەتەوە زیاتر خاوەنی بیر و هۆشن، جوامێرن، لەئاستی خۆیاندا تەواو بەهێزن، بەڵام وەکو نەتەوەکانی دیکە خوێندەوارو دەوڵەمەندنین، نازانن دراوسێکانیان چۆنن و چی دەکەن، ئاگایان لێنییە، بۆیە پشت بەخوا ئەم رۆژنامەیەمان نووسی و بەپشتیوانی خوای گەورە لەمەودوا هەر پانزە رۆژ جارێک بڵاوی دەکەمەوە». (ئەمین، هەمان سەرچاوەی پێشوو: ٤٧)

ناوەڕۆک و بابەت و وتارەکانی کوردستان پەیامێکی پیرۆزیان بۆ نەتەوەکەیان پێبوو، تێیدا باس لە هەموو ئەو نەهامەتیانەی دەکرد کە بەسەر نەتەوەی کورد دەهات بەدەستی سوڵتان و پیاوەکانی، ئەوەتا لەسەرەتای دەرکردنی کوردستاندا بە زمانێکی نەرم لەگەڵ سوڵتان و دەستوپێوەندەکانی دەدوا، بەڵام کە ئەم زمانە سوودی نابێت ژمارە لەدوای ژمارە زمانەکە توندو تیژتر دەبێت، گۆڕینی سوڵتان دەبێتە ئامانجی سەرەکی و هۆی چارەسەری کێشە و زوڵم و فەساد لە دەوڵەتی عوسمانیدا، هەر لە ڕێگەی ئەم رۆژنامەیەوە نەبەردێکی سەخت دژی سوڵتان و دەست و پێوەندەکەی دەست پێدەکات. (ئەمین، سەرچاوەی پێشوو: ٤٩)

ناسیۆنالیستی کورد هەر لە ڕێگەی شۆرش وەکو باسمانکرد هەر بە رۆژنامەشەوە نەوەستا بەڵکە لە ڕێگەی ئەو چاپەمەنیانەی تری وەکو گۆڤار و نووسین و کتێب، هەروەها دروستبوونی ڕێکخراوی سیاسی و کلتووری و کۆمەڵایەتی و گروپ و قوتابخانەی کوردییەوە داوای گۆڕانی مافی دەستووری و مافی نەتەوەیی کوردیان دەکرد.

دەرکەوتنی رۆژنامە و چالاکی بڵاوکردنەوەی چاپ و دامەزراندنی ڕێکخراوی سیاسی و کۆمەڵایەتی سەرەتایی دیاردەیەکی نوێی خەبات بوو لە کوردستان، پێگەیشتنی هۆشیاری نەتەوەیی و دەرکەوتنی ناسیۆنالیزمی کورد بوو، ئەم دەرکەوتنە تازەیەش کاریگەرییەکی راستەوخۆی هەبوو لەسەر بڵاوبوونەوەی قوتابخانە و خوێندنگای مۆدێرن لە ناوچەکانی کوردستاندا، دروستبوونی دەستەی نوێ لە رووناکبیران لە شێوەی گروپی نوێ و بەردەوام لە گەورەبووندا بوو، رووناکبیران و ناسیۆنالستانی کورد لەم خوێندنگایانەدا بوونە پێشەنگی خەبات و رۆشنکەرەوەی نەتەوەیی کورد بۆ سەربەستی و ئازادی نەتەوەکەیان.

باسی دووەم:

سەرهەڵدانی ناسیۆنالیزم و کاریگەریی لەسەر رۆژنامەی کوردی

یەکێک لە دیارترین و بەرچاوترین دیاردەکانی مێژووی نوێی مرۆڤایەتی، دیاردەی دروستبوون و سەرهەڵدانی ناسیۆنالیزم و بزاڤی ناسیۆنالیستییە لە ئەوروپا و دواتر بڵاوبوونەوەی بەنێو میللەتانی دیکە بەچەندین شێواز و دەرکەوتەی جیاجیاوە. هەوڵدان بۆ بەئازادی ژیان و رزگاربوون لە دەستی داگیرکەران لە سەرەکیترین فاکتەرەکانی دروستبوون و بەهێزبوونی ناسیۆنالیزم بوون، هەرچەندە ئەم ناسیۆنالیزمە بەتەنها لە فۆرمێکی ئازادیخوازانەدا بەرجەستە نەدەبوو، چەندین شێوازی جیاجیای لەخۆدەگرت، بەڵام بەشێوەیەکی گشتی دەکرێ بڵێین دروستبوونی ئەم دیاردەیە هاوکاتی گەشەسەندنی هۆشیاریەک بوو سەبارەت بەنەتەوە و ئازادی و سەربەخۆیی، بەڵام سەرەتاکانی دروستبوونی ئەم هۆشیارییە لە ژێر کاریگەری چەند

دیاردەیەکی مێژوویی بوو لەسەروو هەمووشیانەوە سەرهەڵدانی مۆدێرنەیە، لەم بارەیەوە زۆربەی بیریارانی بواری فیکر و سیاسەت سەرهەڵدانی ناسیۆنالیزم دەبەستنەوە بەسەرهەڵدانی مۆدێرنەوە، ئەمەش بەو مانایەدێت کە لەگەڵ ئەوەی زۆرێک لە تیۆریستەکانی ناسیۆنالیزم راوبۆچوونیان سەبارەت بەماهیەتی ناسیۆنالیزم لە یەکتری جیاوازن، بەڵام هەموویان لەسەر ئەوەی کە ئەم دیاردەیە لەدایکبووی مۆدێرنەیە، هاوڕان.

لەمڕووەوە یەکێک لە تیۆریستەکانی ناسیۆنالیزم کە ئەرنست گلنەرە دەڵێت، «ناسیۆنالیزم بەرهەمێکی حەتمی مۆدێرنەیە، دەرئەنجامی شێوازی پەیوەندیکردن و ئیشکردن و خۆڕێکخستنی ئابووریی مۆدێرن و دەزگا و دامەزراوە گەورەکانی کۆمەڵگەی مۆدێرنە، وەک قوتابخانە و کارخانە و لەشکر.. هتد کە بەسەریەکەوە رۆڵی ماشێنێکی گەورەی هاوشێوەکردن و ئامێزانکردنی بەش و هێزە جیاواز و لێکدابڕاوەکانی کۆمەڵگە لە کەشتیەکی گەورەدا دەبینین. (قانیع، ٢٠٠٢: ٧٧)

بەم پێیەش بۆمان دەردەکەوێت کە مۆدێرنە لە چەند روویەکەوە کاریگەریی هەبووە لە دروستکردنی هەستێکی هاوبەش لای تاکەکانی نەتەوەیەک ئەویش لە رێگەی چەندین فاکتەری جیاجیاوە کە سەرجەمی ئەم فاکتەرانە رۆڵێکی گەورە دەبینن لە دروستکردنی پێکهاتەیەکی جوگرافی و کۆمەڵایەتی و ئابووریی هاوبەش کە گەورەترینیت لەو جیاوازیانەی کە لە نێو پێکهاتە و یەکە جیاجیاکانی کۆمەڵگەیەکی دیاریکراودا هەیە.

هەموو ناسیۆنالیزمێک هەوڵی تێکشکاندنی ئەو سنوورە واقعی و رەمزیانە دەدات کە لە ناو نەتەوەیەکی دیاریکراودا بەپێی بارودۆخی مێژوویی دروست دەبن و شێواز و فۆرمی جیاواز دروست دەکەن، لەوانە جیاوازی چینایەتی و شوێنی نیشتەجێبوون جیاوازیی کلتووری و .. هتد، پرۆسەی تێکشکاندنی ئەو سنوورانەش بەچەند شێوازێکی جیاواز ئەنجام دەدرێت و پێویستی بەچەند ئامراز و ئالیەتێکە بۆ ئەنجامدانی ئەم پرۆسەیە، لێرەوە دووبارە بۆمان دەردەکەوێت کە ناسیۆنالیزم نەوەی رۆژگاری نوێیە لەم بارەیەوە (بندکت ئارسۆن) ناسیۆنالیزم دەبەستێتەوە بە(کاپیتالیزمی چاپەوە) واتە بەرۆژگاری داهێنانی مانشێتەکانی چاپ و بەرهەمهێنانی بەرفراوانی رۆژنامە و گۆڤار و کتێب و بڵاوکراوەی نووسراوەوە. (قانیع، سەرچاوەی پێشوو: ٧٧)

دەتوانین رۆڵی بەرچاوی رۆژنامە ببینین سەبارەت بەبزاوتی ناسیۆنالیستی چونکە رۆژنامە وەک هەر هۆکارێکی دیکەی راگەیاندن لە توانایدا هەیە وێنای جوگرافیا کە خەیاڵی لە زەینیەتی تاکەکانی نەتەوەیەکی دیاریکراودا بچەسپێنێت، یان هەستی پێکەوەیی و هاوچارەنووسی لە سایکۆلۆژییەتی هەر یەکەیاندا پەروەردە بکات، هەروەکو چۆن دەتوانێ لە مەترسییەکانی دەرەوە، مەترسی ئەوانی دی بۆ سەر نەتەوە و بەرژەوەندی نەتەوەیی هۆشیارییەکی دەستە جەمعی

دروستبکات.

بەمجۆرە بۆمان دەردەکەوێت کە سەرهەڵدان و گەشەسەندنی مۆدێرنە کاریگەرییەکی گەورەی هەبووە لەسەر گەشەسەندنی ئەو ئامرازانەی کە ڕۆژنامەیان چاپ و بڵاودەکردەوە، بەمەش ڕۆژنامە توانی ببێتە یەکێک لەو بوارانەی لە نێو سەرجەمی نەتەوەکاندا ئامادەبییەکی گەورە و بەردەوام بێت، بەجۆرێک کە بتوانێ دەستکاری ماهییەتی شووناسی دەستەجەمعی گروپەکان بکات، واتە لە کاتێکدا کە بەر لە مۆدێرنە ئایین یان گروپی لۆکاڵی شووناسی گروپەکانی دیاری دەکرد، ئەوا لەگەڵ هاتنی مۆدێرنە و بڵاوبوونەوەی هۆشیاری نەتەوەییدا لە ڕێگەی کەناڵە جیاوازەکانەوە کە یەکێک لەوانە ڕۆژنامە بوو، ماهیەتی ئەم شووناسە دەگۆڕێت و شووناسێکی گەورەتر دروست دەبێ کە بازدەدات بەسەر جیاوازی ئایینی و مازهەبی و خێڵەکی نێو نەتەوەیەکی دیاریکراودا و لە جیاتی ئەوە شووناسێکی گشتگیر دروست دەبێت.

یەکێکی دیکە لەو بوارانەی کە ڕۆژنامە دەتوانێ کاری لەسەر بکات، بەشداریکردنە لە دروستکردنی چەند سومبول و ئەفسانەیەکدا کە هەستی پێکەوەیی لە لای تاکەکانی نەتەوەیەکی دیاریکراودا دروست دەکات، وەک ئاشکرایە هەموو بزاوتێکی ناسیۆنالیستی دەیەوێت بەردەوام تاکەکانی نەتەوە لە ژێر چەترێکدا کۆبکاتەوە بۆ ئەمەش چەندین ئالیەتی جیاواز دەگرێتەبەر وەکو دروستکردنی وێنای دوژمن یان خوڵقاندنی چەندین ئەفسانەی جیاواز کە سەرجەمی ئەمانە کاریگەری گەورەیان هەیە لە بەهێزکردنی ناسیۆنالیزمدا، بۆ نموونە؛ ئەفسانەی کاوەی ئاسنگەر لە نێو فەزای ناسیۆنالیستی کوردیدا یان گێڕانەوەی ناسیۆنالیزمی عەرەبی بۆ ڕۆژگاری ئیمپراتۆرییەکی ئیسلامی عەرەبێکی ناسیۆنالیست. بەمجۆرە دەبینین کە ڕۆژنامە دەتوانێ ڕۆڵی هەبێت لە دروستکردنی ئایدیای دوژمن یان دروستکردنی مێژوویەک بۆ بزاوتێکی ناسیۆنالیستی کە لە ڕاستیدا بوونی نییە، گەر بگەڕێینەوە بۆ نموونەکەی سەرەوە لەم خاڵەدا باشتر تێدەگەین، کاتێک ناسیۆنالیزمی کوردی ڕەچەڵەکی خۆی دەباتەوە سەر کاوەی ئاسنگەر یان سەردەمی مادەکان؛ ناسیۆنالیزمی عەرەبی کاتێک ڕەگ و ڕیشەی خۆی دەباتەوە سەر ڕۆژگاری ئیمپراتۆری ئیسلامی، کە لە ڕاستیدا هەموو ئەمانە هیچ نین تەنها ئەفسانەیەک نەبێت، لەبەرئەوەی هەم ناسیۆنالیزمی کوردی و هەم ناسیۆنالیزمی عەرەبی خاوەنی ئەم مێژووە دوور و درێژە نین و بەڵکو لەدایکبووی ڕۆژگاری مۆدێرنەن.

بەشی سێیەم

باسی یەکەم: کوردستان، یەکەمین ڕۆژنامەی کوردی

یەکەمین ڕۆژنامە بەزمانی کوردی لە ٢٢ی نیسانی ١٨٩٨ز لە لایەن میقداد مەدحەت بەدرخانەوە لە قاهیرەی پایتەختی

میسر دەرچووە، بەردەوام بوو تا رۆژی ١٤ی نیسانی ١٩٠٢ كە كۆی هەموو ژمارەكانی گەیشتە ٣١ ژمارە.

یەكەم رۆژنامەی كوردی بە پێچەوانەی هەموو رۆژنامەكانی وڵاتانی دراوسێوە. رۆژنامەی تایبەتی و تاكەكەسی بوو، ناواخنێكی ئازادی هەبووە لە ئەدەب و رۆشنبیری، ئەم خاسێتە مایەی سەرنجدانە و وامان لێدەكات كە بیر بكەینەوە بۆچی یەكەم رۆژنامەی كوردی ئەم خاسیەتە جیاوازەی هەبووە؟

میقداد میدحەت بەدرخان رووناكبیر و خەباتگێرێكی پایدار بووە، زانیویەتی كە كورد دەوڵەت و هیچ دەزگایەكی حكومی نییە تاوەكو ئەو ئەركە بگرێتە ئەستۆی خۆی بۆ دەركردنی رۆژنامەیەك بۆیە خۆی هەستا بەو دەستپێشخەرییە بەدەركردنی یەكەمین رۆژنامەی كوردی بەزمانی نەتەوەیی كە كوردییە.

ناوبراو پەروەردەی دەستی شاعیر و روناكبیر و نەتەوەپەرستی وەكو حاجی قادری كۆییە، لە ئەستەنبوڵی پایتەختدا ژیاوە، لە ناو جموجۆڵی روناكبیرە ئۆپۆزسیۆنە ئیتحادییەكاندا (كە لە ساڵی ١٨٩٠ بەولاوە كەوتبوونە خۆرێكخستن) باش لە رۆڵ و گرنگی رۆژنامە تێگەیشتبوو دەیزانی كە ئامرازێكی كاریگەرە بۆ پەرەسەندنی بیری نەتەوەیی و هۆشیاری نەتەوەیی و چەمكی شارستانییەتەكان. (فوئاد، ٢٠٠٠: ٦)

رۆژنامەی كوردستان لە ژیانی رۆشنبیری و سیاسی كورددا سەرەتایەكی نوێ بوو، نیشانەی پێگەیشتنی هۆشیاری نەتەوەیی و رۆڵی دەستەی نوێی خوێندەواری كوردە لە خەباتی رزگاریخوازی و ناسیۆنالیستیدا، هەروەها دەكرێت بەسەرەتایەكی دەركەوتنی ناسیۆنالیزمی كورد دابنرێت لەو كاتەدا (ئینتمایەكی نەتەوەیی) ویست، بۆچوونێكی تایبەتی دەربارەی تایبەتمەندی كلتووری نەتەوەیی كورد دابرێژێت، ناوەرۆكی سیاسی بەناسنامەی كلتووری كورد بدات، ناسیۆنالیزم بكاتە بزافێكی جەماوەری، بۆیە رۆژنامەی كوردستان هەر لە سەرەتای دەرچوونییەوە زمانحاڵی نیشتمانپەروەرانی كورد بووە بەدەربڕینی ئایدۆلۆژیای بزافی كورد لە كۆتایی سەدەی نۆزدە و سەرەتای سەدەی بیستەمدا. (مەدەنی، ٢٠٠١: ٨٦)

ئەو بابەت و بڵاوكراوانەی لە رۆژنامەكەدا دەبینرا ئاستی جیاوازیان هەبوو، بەڵام بەتێكڕا بۆ سەردەمی خۆی گرنگ و پێویست بوون، سروشتێكی رۆشنگەرانە و نەتەوەییان هەبووە، هەروەها لە بارەی ژیانی سیاسی و كلتووری و بەربەرەكانی دواكەوتووی كۆمەڵایەتیدا كاریان كردووە بەمەبەستی دروستكردنی هەست و بینینی هاوبەشی نەتەوەیی لای خوێنەران، لە هەمان كاتیشدا باسكردنی مەسەلەی ئازادی و زامنكردنی مافە دەستوورییەكان و نەهێشتنی چەوساندنەوەی نەتەوەیی و گەڕاندنەوە بۆ ئەقڵ بۆ چارەكردنی كێشە نەتەوەییەكان، چەندین وتار و نووسینی تر لەم شێوازانە بڵاوكراوەتەوە لە

ڕۆژنامەکەدا.

ئەوەڵین تەقەلایەکی نوێی کلتووری و سیاسی لە ڕۆژنامەی کوردستان دەستی پێکرد، کە دەیویست لەسەر ئەساسێکی فیکری و پرۆگرامێکی ناسیۆنالیستی و ڕۆشنگەری، ڕووناکبیر، ناسیۆنالیستی کورد کۆبکاتەوە و لە ناو ڕێکخراوێکی سیاسیدا ڕێکیانبخات، ڕۆژنامەکە بەشێوەیەک کاری دەکرد کە دەیویست خەڵکی ئاگادار و هۆشیار بکاتەوە، بەچاوێکی ترەوە سەیری دەوروبەر و واقعی سیاسی کۆمەلایەتی خۆیان بکەن، بەچاوێکی تازە و هۆشیارییەکی نوێوە هەڵسوکەوت لەگەڵ واقعی دواکەوتوانەی خۆیانەوە بکەن، بیر لە گۆڕینی ژێر دەستەیی و چەوساندنەوەی نەتەوەیی و کۆمەلایەتی خۆیان بکەنەوە. ڕۆژنامەی کوردستان ڕووی ڕاستەقینەی مرۆڤی کوردی دەنواند، کە لە ڕووی نەتەوەیی و هەژارییەوە چەوساوە بوو، لە کاتی خۆیدا ئۆرگانی کوردە ڕزگاریخوازەکان بوو، بەلام لەگەڵ ئەوەی تووشی تەنگ پێهەڵچنینێکی زۆر و هەڕەشەی دەسەلاتە یەک لە دواییەکەکان دەبوو، ئەو ڕەوتە ئازادەی کە ڕۆژنامەکە گرتبوویەبەر هەر لە گەشەکردن و برەودابوو بەبیروباوەڕی ئازادانە و نەتەوەییان کاری خۆی دەکرد، کاری دەکرد بۆ بزواندنی هزر و هۆشی خەڵک و جۆشدانی گیانی نیشتمانپەروەرانە لە دەروونی تێکڕای کورداندا، هەروەها زیندووکردنەوەی کلتووری کوردی لە ڕێگەی بڵاوکراوەکانیانەوە.

ئەگەر ڕای هەندێک بیرمەند و ڕۆشنبیرانیش وەربگرین لە بارەی ئەم ڕۆژنامەیەوە، ئەوکات دەکرێت سوکە بیرۆکەیەک دەربارەی بایەخی دەرچوونی ڕۆژنامەی کوردستان بە دەستەوە بدەین، دکتۆر کەمال فوئاد بەمشێوەیە باس لە ڕۆژنامەکە دەکات و دەڵێت «تا کۆتایی سەدەی نۆزدەهەم کورد تەنیا زمانی گفتوگۆ و هۆنراوەی هەبووە نەک نووسین، لەبەر ئەوەی دەرچوونی ڕۆژنامەی کوردستان لە ساڵی (١٨٩٨) بایەخێکی تایبەتی هەیە لە مێژووی زمان و ئەدەبی نەتەوەکەماندا». (عومەر، ٢٠٠١: ٥٣)

لە کاتێکدا دکتۆر کەمال مەزهەر دەڵێت «کوردستان بۆ خۆی سەرچاوەیەکی گرنگ و ڕەسەنە بۆ تێگەیشتنی زۆری زووی لایەنی ژیانی سیاسی و ڕووناکبیری کورد لە کۆتایی سەدەی نۆزدە و سەرەتای سەدەی بیستەم، زانیارییەکانی ناو کوردستان یاریدەی مێژوونووس دەدەن لە پەیوەندیی نێوان کورد و ئەرمەن و چالاکی نیشتمانپەروەریانەی نەتەوەیی کورد لە ریزی ئیتیحادییەکان، شوێن سوارەی حەمدی لە مێژووی نوێی کوردا ئەو جۆرە باسانەی تێبگات». (مەزهەر، ١٩٨٣: ١٣٥)

مونزر مووسڵیش لەم بارەیەوە بەم شێوەیە قسەدەکات و دەڵێت «بەدرخانییەکان پێشکەوتنی کورد و پیشەسازی پێکەوە دەبەستێتەوە، واتە ئەوان دنیای هاوچەرخی نوێ و بنەما سەرەکیەکانی کورد پێکەوە گرێدەدەنەوە، چونکە وەک دەردەکەوێت کەوتبوونە ژێر کاریگەری ڕۆشنبیری و شۆڕشی نوێی ئەورووپاوە کە بە شۆڕشی پیشەسازی بەناوبانگە، بایەخی ئەو

پێشکەوتنەی لە بەرەوپێشبردنی گەلان و دامەزراندنی هێزی بەرهەمهێنەری پیشەسازی و کاریگەری لە بزووتنەوەی خەباتی نیشتمانی و رۆشتن بەو ئاراستەیە، بۆیە دەبینین گەلەکەی لەو پێناوەدا هان دەدات و گرنگی ئەم لایەنە بەو شێوە زووە دەخاتەڕوو». (ئەلمووسڵی، ١٩٨٦: ٣٦)

پاش هەفتەیەک لە دەرچوونی رۆژنامەی کوردستان، گۆڤاری (ئەلهیلال)ی میسری لە ژمارەی بەشی سێیەمی ساڵی شەشەمی ئایاری (١٨٩٨) لە لاپەڕەی (٦٧) دا بەمشێوەیە باس لە رۆژنامەی کوردستان دەکات و تێیدا هاتووە «کوردستان یەکەمین رۆژنامەی کوردی کە لە جیهاندا بەزمانی کوردی دەردەچێت، میسر شانازی بەوەدەکات کە ئەو رۆژنامەیەی تێدا دەرچووە، شانازی بەپێگەی خۆیەوە دەکات لە دونیای رۆژنامەگەریدا بەهۆی ئەوەی کە گۆڕەپانێکە سەرەڕای جیاوازیی زمان و ئامانجەکان، قەڵەمەکان دەکەونە پێشبڕکێوە، نووسەری رۆژنامەی کوردستانیش حەزرەتی رێزدار (میقداد مەدحەت بەگ) کوڕی خوالێخۆشبوو بەدرخان پاشایە، لە مانگێکدا دووجار دەردەچێت، ئابوونە ساڵانەکەشی (٨٠) قرشە، بابەتەکانیش هاندانی کوردە بۆ گەیشتن بەشارستانێتی و چاکە و پاڵنانیان بەرەو بەدەستهێنانی زانست و هۆشیارکردنەوەی نەتەوەکەی لە گشت رووداوەکاندا». (عومەر، ٢٠٠١: ٥٥-٥٦)

ئەو رێڕەوەی کە میقداد مەدحەت بەگ گرتبویەبەر و ئەو مەشخەڵانەی کە بەرزی دەکردنەوە بۆ نەهێشتنی نەخوێندەواری و نەزانین و نازانینی جەوهەر، چەسپاندنی ئازادی و پەرستی و شانازیکردن بەشکۆی نەتەوەیی، بەگەرمەوە رۆشتن بۆ بەدەستهێنانی زانست و زانیاری لە سەرچاوەکانیانەوە بوو رێڕەوێکی چەسپاو بۆ زۆربەی ئەو رۆژنامە و گۆڤارە کوردییانەی کە لە دوای کوردستانەوە لە هەر کوێیەک دەرچوویێتن بەدرێژایی رۆژگاریش ئەو مەرەکەبەی کە لاپەڕەی رۆژنامە و گۆڤارەکانی پێ رەش دەکرایەوە، هەرگیز کەمتر و کەم رووناکی و کەم بەخش نەبووە لەو خوێنە ئاڵەی کە لە مەیدانی قوربانیدان بۆ ئازادی و شکۆی نیشتمانی گەلی کورددا رژاوە.

باسی دووەم:

مەبەست لە دەرکردنی رۆژنامەی کوردستان

لە سێیەمین خولی رۆژنامەی کوردستاندا کە ساڵی (١٩١٧) کە ئەویش هەر لە قاهیرەی پایتەختی میسر دەرچوو، سورەیا بەدرخان لە سەروتاری یەکەمین ژمارەی ئەو خولەدا چیرۆکی دەرکردنی یەکەمین رۆژنامەی کوردستان دەگێڕێتەوە کە لە ٢٢ی نیسانی ١٨٩٨ دا دەرچوو و دەنووسێ «هەموو سوڵتانەکانی تورک نەک تەنها لە وڵاتی کورد دا هیچ کارێکی باشیان نەکرد، وڵاتی تورک واتە وڵاتی ئێمەشیان خراپکرد، لە زەمانی میرانی کورد لە وڵاتی کورد هەموو شتێکی باش هەبوو،

بەرەبەرە هەمووی خراپ بوو، تورکەکان دووسەد ساڵ بوو نەیاندەزانی لە ئوردەنەوە ڕێگەیەک دروستبکەن تا ئەستەنبوڵ، پێش دووسەد ساڵ حاڵی وڵاتی ئێمە لە ئێستا خراپتر نەبوو، پادشاکانی عوسمانی بینیان بەباشی ناتوانن وڵات بگرنەئەستۆ، تۆوی دووبەرەکی و خراپەیان فڕێدایە ناومانەوە بەرەبەرە هەموو وڵات بووە گۆڕەپانی شەڕ و ئاشوب، عوسمانییەکان بەزۆر میرانی کوردیان بەرەو ئەستەنبول و ناوچەکانی تری ژێر دەسەڵاتیان دوورخستەوە، بەدرۆ بەڵێنی چاککردنی بارو دۆخی ژیانیان پێدابوون.

لێرە هەندێ لەو میرانە کەوتنە دژایەتیکردن و هەڵوێست وەرگرتن بەسیاسەتی دەسەڵاتدارانی عوسمانی ئەوە بوو لە دوای ساڵی(١٨٩٦) کەوتنە کارکردنی نهێنی بەمەبەستی چککردن و ڕزگاری لە دەست زوڵم و زۆرداری.

بۆ ئەوەی لە پێناوی چاکەی کورد تێبکۆشین ساڵی (١٨٩٧) کوڕی میر بەدرخان مەدحەت پاشا لە بنەماڵەی بۆتان چووە میسر لە قاهیرەی پایتەخت ڕۆژنامەی کوردستانی دەرکرد و پاش ساڵێک مەدحەت بەگ نەخۆش کەوت، براکەی عەبدولرەحمان چووە سویسرا لەوێ درێژەی بەدەرکردنی ڕۆژنامەکەدا، دوای ئەوەی سوڵتان هەموو کەسوکاری بەدرخانی بەندکرد ڕۆژنامەکەشی لە پێکەوت. (ئەمین،٢٠٠١: ٤٦)

ئەگەر ئێمە باسی زیاتری ڕۆژنامەکە بکەین، دەبینین کە مەدحەت پاشا لە کاتێکدا کە خۆی جگە لەوەی دروشمی ڕۆژنامەکە کە زۆر گەوهەر بەخشبوو، هاندەری کوردەکان بوو بۆ دەستەبەربوونی زانیاری، ئەوەتا مەدحەت بەگی ڕۆژنامەنووس قەڵەمی نووسینی بەو شێوە شارستانییە بەرجەستە دەکات کە بەزمانی فەرەنسی نووسیویەتی و تێیدا هاتووە «زۆر بەختیارم بەوەی کە ژمارەی یەکەمی ڕۆژنامەی (کوردستان)تان بۆ دەنێرم، ئەوەی هەر ئێستا لە قاهیرە دامانمەزراندووە».

نەتەوەی من، نەتەوەی کوردە، ژمارەی شەش ملیۆن کەسە کە لە ئاسیای بچووکدا دەژین، زمانیان گەلێک کۆنە، ئەمە یەکەمینجارە بەم زمانە ئەم ڕۆژنامەیەم بڵاوکردۆتەوە، بۆ مەبەستی پێگەیاندنی زانیاری و گیانی خۆشەویستی لە جەوهەری نەتەوەکەم و هاندانی کوردەکان بۆ ئەوەی ڕێگەی پێشکەوتن و شارستانێتی تازە بگرن، لە هەمانکاتیشدا ئەدەبی نەتەوەیی خۆیانیان پێنیشانبدەم، باوکم میر بەدرخان بەشداری لە جەنگی سەربەخۆیی کوردستاندا کردووە لە دژی حکومەتی عەبدولحەمید، ئەو کەسەی کە ژیانی لە بنەماڵەی ئێمە لە نیشتمانی خۆماندا لێ قەدەغە کراوە.

لەبەر ئەمە ڕووم لە دەرەوەی نیشتمانکرد بۆ ئەوەی نیزام و ئاسایش باڵ بەسەر کوردستاندا بکێشێت، بڕیارمدا لە ڕێگەی ڕۆژنامەوە هەموو توانایەکی خۆم لە دوورەوە تەرخان بکەم بۆ هەموو کارێک کە قازانج و بەختیاری و پەروەردەکردنی بیری

نەتەوەیی تێدابێت بۆ هاونیشتمانانی کورد». (فوئاد، ٢٠٠: ٦٠-٦١)

لێرەوە ئەگەر بڵێین ڕۆژنامەی کوردستان قوتابخانەیەک بوو بۆ کوردەکان تاوەکو لە ڕووی ئەقڵی و فکرییەوە تێڕوانینیان هەبێت لە بارەی خۆیان و ناوچەکانی دراوسێیان و جیهان بەگشتی، هۆشیارکردنەوەی تاکی کوردی لە بەرامبەر کێشە و گرفتەکانی، کەواتە بۆ بەچاپگەیاندنی کوردستان شۆڕشێکی فیکری تازەبوو بۆ هۆشیارکردنەوەی ئەقڵی کوردی لە گشت بوارەکاندا.

باسی سێیەم: بابەتەکانی ڕۆژنامەی کوردستان

یەکەم: لە ڕووی شێوەوە:

دکتۆر کەمال فوئاد لە پێشەکی چاپی یەکەمی (کوردستان) ی خولی یەکەم، کە لە ساڵی ١٩٧٢ لە بەغدا چاپکراوە، هەرخۆشی دۆزەرەوەی سەرجەم ژمارەکانی ڕۆژنامەی (کوردستان)ە، کە ٣١ ژمارەی لێ چاپکراوە، ئەو ٢٦ ژمارەیەی دۆزیوەتەوە و چاپی کردووە، بەم شێوەیەی خوارەوە باسی دەکات:» ئەم ڕۆژنامەیە بەکوردییەکی جوان و ڕەوان زاراوەی کرمانجی سەروو، شێوەی جەزیرە و بۆتان، بە دوو هەفتە جارێک لە چوارلاپەڕەی (٢٥.٥٠* ٣٢.٥٠ سم) ی دا دەرئەچوو.

جۆری کاغەز و چۆنێتی چاپکردنەکەشی خراپ نەبوو، بە پیتی عەرەبی لەسەر تەرزی فارسی چاپ ئەکرا. لە ژمارە (4) ەوە بەتورکیش وتاری تێدایە، بەتایبەتی سکاڵانامە (عرضحال) و پاشان نامەی کراوە (اضیق مکتوب) کە زۆرجار بۆ (سلطان عبدالحمید) نووسراون دژی بەربەرەکانی ڕۆژنامەکە و ئازاردانی نەوەکانی بەدرخان، پاش ئەوەی ڕۆژنامەکە هیچ ئومێدێکی بە (سلطان) نەماوە دەستی کردووە بە بردنە سەر (سلطان) و دەست و دایەرەکەی و زۆر ئازایانە لەسەر کوشتنی (مدحت پاشا) و هاوڕێکانی و لەسەر بزووتنەوەی ئازادیخوازانی تورکی نووسیوە.

دووەم: لە ڕووی ناوەڕۆکەوە:

کاتێک باس لە بابەت و تایبەتمەندییەکانی ڕۆژنامەی کوردستان دەکەین جگە لەوەی لاپەڕەکانی هەموو ئەو هەواڵە ئەدەبی و مێژووییانەی گرتۆتەخۆ، بەڵام لایەنی زۆر گرنگی هێناوەتە ناو نووسین و بڵاوکراوە کوردییەکانەوە، ئەویش بیری نوێخوازی و هۆشیاری نەتەوەیی بیری شارستانیەتی و کلتووری ئەوروپی بەشێوەیەکی زۆر دیار و بەرچاو لەناو بابەتەکاندا دەبینین، ئەتوانین بەم شێوەیە باس لە بابەتەکانی دوو توێی ڕۆژنامەی کوردستان بکەین.

یەکەم/ بابەتی سیاسی

بابەتە سیاسییەکانی رۆژنامەکە بەم شێوەیە دەخەینەڕوو:

أ- هاندانی کورد بۆ خوێندن و فێربوون:

کە باس لە گرنگی خوێندن و خوێندەواری دەکەین، ئەوا ئەوەمان بۆ دەردەکەوێت کە مرۆڤ چەندێک سوود لەو خوێندەوارییە وەردەگرێت بۆ گشت بوارەکانی ژیان، بەتایبەت لە بابەتی سیاسی تایبەت بە نەتەوەی کورد دا.

بەدرخانییەکان وەک خێزانێکی رۆشنبیر و خوێندەوار، بۆمان دەردەکەوێت لە پرۆژەیەکی وادا کە چەند سوودیان لەو ئاستە رۆشنبیری و فیکرییە وەرگرتووە، بۆ گەیاندنی سوودی نەتەوەیی و ئاگادارکردنەوەیان لە گشت بوارەکانی ژیان و هۆشیارکردنەوە و جوڵاندنی ئەقڵی مرۆڤی کورد .

بەدرخانییەکان بەمشێوەیە باس لە خوێندن و زانیاری دەکەن کە دەڵێن و دەنووسن «سەد هەزار سوپاس و حەمد بۆ خوای گەورە کە ئێمەی بە موسوڵمان دروستکردووە و زانست و زانین و هۆش و بیری داوینەتێ، دەربارەی عیلم و زانین زۆر ئایەتی پیرۆز و حەدیسی شەریف هەن، لە دونیادا چەند موسوڵمان لە گوند و شارەکان هەن هەموویان خوێندنگە و رۆژنامەیان هەیە، لە دونیادا چی رووبدات لە رۆژنامەکاندا دەنووسرێ، بەداخەوە کورد لە زۆر نەتەوە زیاتر خاوەنی بیر و هۆش و جوامێرن، لە ئاینی خۆیاندا رەوا و بەهێزن، بەڵام وەکو نەتەوەکانی دیکە خوێنداوار و دەوڵەمەندنین، نازانین دراوسێکانمان چۆنن و چی دەکەن و ئاگامان لێیان نییە، بۆیە پشت بەخوا ئەم رۆژنامەیەمان نووسی و بەپشتیوانی خوای گەورە لەمەودوا هەر (15) رۆژ جارێک بڵاوی دەکەمەوە، ناوی رۆژنامەکەشمان ناوە (کوردستان) و لەم رۆژنامەیەدا سوودەکانی زانست و زانیاری باس دەکەم، لەچ جێگەیەک مرۆڤ فێر دەبێت، لە چ جێگایەک خوێندنگەی باش هەیە پیشانی کوردی دەدەم، لەچ جێگەیەک شەڕ ببێت هەڵوێستی وڵاتانی گەورە چی بێت و چۆن شەڕدەکەن، چۆن بازرگانی دەکرێ هەموویان باس دەکەم، تا ئێستا هیچ کەسێک رۆژنامەیەکی وەکو ئەمەی بڵاونەکردۆتەوە». (فوئاد، سەرچاوەی پێشوو: ٦٣)

سەیری پەرۆشی ئەم پیاوە بۆ خوێندن و خوێندەواری چۆنە؟ لە جێگەیەکیتردا دەنووسێ «من زۆر شوێن گەڕاوم، ئێستاش لە میسرم، لە هەموو جێگەیەک مناڵی چەرکەس و ئەرناد و تورک و عەرەب دەبینم کە باوک و براکانیان ئەیاننێرنە قوتابخانە و بەر خوێندن، لە میسر لە زانکۆی ئەزهەر تووشی هەندێ کوردی سۆران بووم کە هەندێکیان خەڵکی کەرکوکن،

هەندێکیتر لای سلێمانین هەموو دەخوێنن، بەڵام من لە جێگەیەک تووشی خەڵکی بۆتان، هەکاری، شێروانە نەبووم، بەڵکە هەموویان خەڵکی عەشایەر و رەنجبەر و هەژارن، هیچ سنعات و هونەرێک نازانن». (ئەمین، ٢٠٠١: ٥١)

ئەوەی لەم نووسینانەوە دەبینین ئەوەیە کە کورد هانبدات و منداڵەکانیان بخوێنن و نەخوێندەوار نەبن، بۆ ئەوەی لە هەموو زانین و پێشکەوتنێکی ژیان تێبگەن، هۆشیارییەکیان هەبێت دەربارەی نەتەوەی خۆیان، بتوانن لە رێگەی زانست و زانیارییەوە کە ئەو سەردەمە لە گەشەکردندا بوو، گەلی کورد بێبەش نەبێت و دوانەکەوێت لە ئاستی دەوڵەتان، چونکە ئەوە رۆشنبیری و مەعریفەتە کە دواجار شووناس دەداتەوە بە مرۆڤ، کەواتە لە رێگەی ئەمەوە کورد بۆ ئەوەی خاوەن شووناسێکی کوردانە بێت، پێویستە بگەڕێتەوە بۆ باکگراوەندی ئەقڵی و رۆشنبیریی خۆی، ئەمە ئەو خاڵەیە کە مەدحەت بەگ دەیەوێت بگەیەنێت بەتاکی کوردی، لێرەوە شووناسێک بداتەوە بەمرۆڤی کوردی لە رێگەی جۆرێک تەسقیفکردنی ئەقڵی کوردی بۆ هۆشیاری زیاتر دەربارەی نەتەوە و زمان و کلتووری کوردی.

ب/ بەربەرەکانی سوڵتان و دامودەزگاکانی

لە وتار و نووسینەکانیدا دەبینین کە چۆن باس لە ناعەدالەتیی دەسەڵاتی سوڵتان و هەروەها دامودەزگاکانی دەکات، مەدحەدت پاشا دەیەوێت لە رێگەی ئەم رۆژنامەیەوە (کوردستان) سوڵتان و رێساکانی بدوێنێ، بەزمانێکی رۆشنگەری نوێ قسەبکات، بە شێوەیەکی ئازاد و ئازایانە باس لە ناڕەوایەتیەکانی سوڵتان و هەروەها ئەو دژایەتیانەی کە بەرامبەر کوردەکان دەکرێت، بەم شێوەیە لە ژمارە (١٣)ی غەزەتەی کوردستاندا هاتووە لە ژێر ناونیشانی (کاغەزێ لە کوردستانەوە هاتووە) بە ئیمزای (ئەشرافی دیاربەکر ش.م) نووسیوویەتی «ئەمە دوو سێ مانگە رۆژنامەی کوردستان دێتە وڵاتی ئێمە، بەڵام مەئموورەکانی سوڵتان ناهێڵن بەسەربەستی بیخوێنینەوە، بەدەست هەر کەسێکەوە بیبینن ئەیگرن و ئازاری زۆری دەدەن لەگەڵ ئەوەشدا کرمانج زۆری مەیل دەکەن». (ئەمین، ٢٠٠١: ٥٢)

لە جێگەیەکی تردا دەڵێت، سوڵتان عەبدولحەمید باشی ئێمەی دەوێت بەڵام وەکو نووسیویەتی «ئەو مەئموور و والی کاربەدەستی گەلێ زاڵم و بێئینساف رەوانەی ناوچە کوردییەکان دەکات، ئەوان کوردستانیان وێران و داڕوخاو کردوە، کەس حاڵی نەماوە، ئەو گوندانەی کە لە سەردەمی باوکتا (١٠٠) خانوو بووە، ئێستا (٢٠) ماڵیش نەماوە کە هەژار و رەنجبەرن، زۆر لە کرمانج لە کوردستان هیجرەت دەکەن هەندێکیان دەچنە ناو عەجەم هەندێکی تر بۆ تورک هەندێکیش لەناو دەچن بەهۆی برسێتی و هەژارییەوە». (نەوشیروان مستەفا ئەمین، سەرچاوەی پێشوو: ٥٣) ئەوەی بۆمان روونەدەبێتەوە ئەوەیە کە دامودەزگاکان پیاوانی سوڵتان جگە لە داماوی و نەهامەتی هیچ شتێکی باشیان پێشکەش بەژیانی کورد نەکردووە، دوژمنانی

کورد یەک سیاسەتیان پەیڕەوکردوە بەدرێژایی مێژوو بەسەر نەتەوەی کورد دا، ئەویش پوکاندنەوە و بچوککردنەوەی بووە، ونکردنی کەسێتی نەتەوەیی کورد ئامانجی سەرەکیان بووە.

محەمەد ئەمین زەکی بەگ لە کتێبی مێژووی کورد و کوردستاندا دەڵێت «گەلی کورد زیاتر لە ژێر دەستی عوسمانییەکاندا تووشی کۆست و مەینەتی هاتن، هەموو لاوە کوردەکانیان بەزۆر کردە سەرباز و رەوانەی ئۆردوگاکان کران، بەزۆر چەکیان پێ هەڵگرتن و لە کەسوکاروماڵەکانیان کردن». (ئەمین زەکی بەگ، ١٩٦١: ٢٨٥)

گەلی کورد جگە لەوەی کە قوربانییەکی زۆریدا، چەندین نەخۆشی و دەردەسەری رووی کردە نیشتمانی کوردان، چونکە ناوچە کوردییەکان هەمووی گۆڕەپانی شەڕی عوسمانی بوو، زیاتریش بۆ ئەوە بوو کە ئەو ناوچانە چۆڵ بکرێ لە کوردەکان کە جێگەی باوباپیرانمانە، هەر ئەمەش بوو رق و کینەی کوردەکانی جۆشپێدا بۆ ئەوەی ئامادەبن لە هەموو روویەکەوە بۆ دژایەتیکردنی دوژمنان.

دووەم: بایەخدان بەمێژووی کورد:

هەموو نەتەوەیەک بۆ ئەوەی بەزیندوویەتی بمێنێتەوە، پێویستە کەوا مێژووی خۆی دەماودەم بنووسێت و بگێڕێتەوە و لە رابردووی خۆی تێبگات، شووناسی نەتەوەیی خۆی بناسێت، ئەگەر ئێمە بگەڕێینەوە بۆ ئەو دەقە نووسراوانەی کە هەن ئەوا شەرەفخان سەرەتایەکە کە مێژووی نەتەوەی کوردی لە شەرەفنامەیا کۆکردۆتەوە، کە چاو بە شەرەفنامەدا دەگێڕین و لەو پەرۆشییە وردەبینەوە بۆ مێژووی کورد و ناودارانی و رووداوەکان و دەسەڵاتدارانی، لەوێرا دەگوێزینەوە بۆ ناو لاپەڕەکانی رۆژنامەی کوردستان، بۆت دەسەلمێنێ کە کوردستان لە ناو ئاگرستانی ناوچەکەدا هەروا لە خۆرا خۆی رانەگرتووە، نەتەوەیەکی بێ کۆڵەکەی کۆمەڵایەتی نەبوون، لە سەراپای کوردەواریدا سەردار، ناودار، بنەماڵە و بنەچەی نەتەوەیی لە کوردستان هەبوون بەئاسانی چۆک دانادەن بۆ داگیرکەران، هەموو ئەو هەوڵانەی بەدرێژایی مێژوو بۆ مانەوە و پاراستنی کورد و دەسەڵاتی کورد دراوە بەڵگەن کە کورد ماکی ناوەکی بەهێزی هەبووە، جگە لە کۆڵنەدانی بەرەنگاری کورد، بەشێکی باشی کەلەپوری، کلتووری، فۆلکلۆر و ترادسیۆنی خۆی بەجوانی پارەستوە و پەرەی پێداوە، هەر لە ناو کاروانی بەرەنگاریدا، سەرەڕای کاریگەری لە رادەبەدەری ئاینی ئیسلام و زمانی عەرەبی و فریوخواردنی دەیان زانا و دانای کوردیش بۆ خزمەتی نەتەوە باڵادەستەکان، دەبینین لە ناو هەست و هەڵوێستی کوردایەتیدا، بەرەبەرە مەسەلە نەتەوەییەکان لە گیانی بەرەنگاری عەسکەرییەوە وەرچەرخاون بۆ ئەندێشە و نووسین و بیرکردنەوەی وردتر.

ئەگەر ئێمە بگەڕێینەوە بۆ (١٢١) ساڵ لەمەوبەر، کە تێیدا رۆژنامەیەکی کوردی لە ناو نیشتمانێکی داگیر و دابەشکراودا، لە ناو نەتەوەیەکی چەندان میرنشینی روخێنراودا، بۆ یەکەمین جار لە مێژوودا خێزانێکی دەربەدەر و سزادراو، شکاندنی رێچکەی رۆژنامەگەریان راگەیاند، ئاماش بەڵگەی لێبڕاوی پێگەیشتنی بنەماڵەیەکی کوردەوارییە، کە بنەماڵەی بەدرخانیەکانە، ئەمەش بۆ خۆی نەک تەنها لە بارەی دەرکردنی رۆژنامەکەوە، یان لە رووی راپەڕینی میر بەدرخان پێش ئەوە، بەڵکو لە رووی سۆسیۆلۆجیاوە جێگەی بایەخە، کە لە کوردستاندا وێڕای داگیرکردن و نەهامەتی بەسەر سەری نەتەوەی کوردەوە، بنەماڵەیەکی ئاوا هەڵبکەوێت کە لە سەدەی شانزەیەمەوە، لە کاتی شەرەفخانی بەتلیسیەوە، لە نووسینی شەرەفنامەوە، ئەم بنەماڵەیە ئۆباڵی پاراستنی زمان و کلتوور و مێژووی نەتەوەکەی بخەنە ئەستۆ، کە بێگومان بنەماڵەی بەدرخانیەکان تاقە بنەماڵەی هەڵکەوتوو نەبوون لە کوردەواریدا، بەڵام سەروەریەکانی ئەم بنەماڵەیە هەتا رادەیەکی باش تۆمارکراون و هەستی نەتەوەیی و کوردایەتی زۆر زاڵ بووە بەسەریاندا.

لە ژمارە یەکی خولی سێیەمی رۆژنامەی کوردستاندا بەم شێوەیە دەنووسێت «نەتەوەیەک، بۆ ئەوەی وەک نەتەوە بژی و کەسێتی خۆی بناسێت پێویستە لە رابووردی مێژووی خۆی ئاگادار بێت، نەتەوەیەک لە مێژووی خۆی بێئاگابێت وەک منداڵێک وایە کە باو و باپیرانی خۆی نەناسێت و هیچ جۆرە پەیوەندی و هاوکارییەکی لەگەڵ خێزانەکەیدا نابێت و زۆر سروشتی کە وردە وردە دابونەریتی ئەو قەوم و میللەتانەی دەوروپشتی وەردەگرێت و بنەچە و کەسێتی خۆی بەیەکجاری بیردەچێتەوە». (فوئاد، ٢٠٠٠: ٥٩)

لێرەوە بۆمان دەردەکەوێت کە گرنگیدانی کوردستان بەمێژووی نەتەوەکەی کارێکی پیرۆزە، کە رێگەی دەرخستنی لایەنەکانی مێژووی نەتەوەکەی تاکی کورد هۆشیار بکاتەوە لە ژیانی نەتەوەکەی کە تا ئێستا بە گێڕانەوە هەندێکجاریش بەئەفسانە باسی لێوەکراوە، ئەم شێوازەی دەربڕینی مێژووە بگۆڕێت بۆ زمانێکی سەردەم ئەویش نووسینە، بڵاوکردنەوەی لە رۆژنامەدا بەشێوەیەک کە خوێنەرانی بتوانن ئەو جیاوازییە ببینن لە نێوان ئێستا و جارانی نەتەوەکەی خۆیاندا، لە هەمانکاتیشدا بتوانن گۆڕانکاری بکەن لە ژیانی سیاسی و کۆمەڵایەتی و ئابووری خۆیاندا.

سێیەم: بابەتی ئەدەبی:

ئەو بابەتە ئەدەبی و بڵاوکراوانەی کە لەسەر رەوتی ئەدەب بووە لە (کوردستان) بە بەراوردکردنی لەگەڵ بڵاوکراوە سیاسییەکاندا زۆر کەمترە، نووسەرانی کوردستان دوای ئەوەی لە لایەن چەند خەڵکانێکەوە نامە و نووسراویان پێدەگات بۆ بڵاوکردنەوەی بابەتی ئەدەبی و هۆنراوە و باسکردنی شاعیران، هەر لە دوای ئەوە لە نووسینەکانی ئەحمەدی خانی یەوە

دەست پێدەکات، (مەم و زین) دەکاتە چەپکە گوڵی دەستی خۆی هەڵدەستێت بەنووسینەوەی ئەو دەستنووسانەی کە هی خانی یە، لەگەڵ ئەوەی کەموکوڕی تێدایە بەڵام لەبەر گرنگی پڕ گەورەی مەم و زین بڵاوی دەکاتەوە، ئەگەر ئێمە باسێکی کورتی ئەو بەرهەمە ئەدەبیانە بکەین کە بەدرێژایی مێژوو دەبیینین کە چ سۆز و سووتانێکی تێدایە بەرامبەر نەتەوە و سەربەخۆیی و ئازادی، بەشێوەیەکە هەر بەیت و دەقێک بۆخۆی شۆڕشێکی گەورە لە ناخیدا بەرجەستەیە، ئەوەتا هەر بەهۆی رۆژنامەی کوردستانەوە ساڵی مردنی شاعیری گەورە و نەمری ناوچەی کۆیە (حاجی قادری کۆیی) مان دەست دەکەوێت کە ژمارەی سێی رۆژنامەکەیە کە شیعرێکی حاجی قادری کۆیەی بڵاوکردۆتەوە و دەنووسێ «عالمێک لە سۆران هەبوو ساڵی رابردوو وەفاتیکرد، رەحمەتی خوای لێبێت، ناوی حاجی قادرە ئەم پیاوە زۆری خەباتکرد لە پێناو نەتەوەکەی کە کوردە، لە بواری عیلم و مەعریفەت، زۆر بەیتی شیعری هەیە بەزمانی کرمانجی کە ئەینارەدەوە بۆ وڵاتی خۆی کە ناوچەی سۆران بوو». (ئەمین،٢٠٠١: ٦١)

ئەگەر مردنی حاجی قادر ساڵێک بێت لە دەرچوونی رۆژنامەی کوردستان، کەواتە ساڵی (١٨٩٧) ساڵی کۆچی دواییەتی، ئەگەر باس لە حاجی و خانی بکەین وەکو دوو کەسایەتی نیشتمانپەروەری کورد، ئەوە بەڕوونی لە شیعرەکانیاندا دەبینین کە چۆن باسی داگیرکەر و دوژمنانی کورد و خەباتی کورد هەروەها راپەڕینی کورد دەکەن، بەمەبەستی وەرگرتنەوەی مافی خۆیان، ئەوەتا حاجی کۆیی زانا و لێهاتووانە کە باسی لە دەرچوونی رۆژنامەیەک کردوە لە بایەخی رۆژنامە تێگەیشتووە، حاجی مامۆستای کوڕەکانی میر بەدرخان پاشا بووە، دەرسی بەئەمین عالی بەگ و مەدحەت و عەبدولڕەحمان وتووە، کەواتە دەتوانین بڵێین کەوا حاجی قادری کۆیی رۆڵی هەبووە لە دەرکردنی ئەم رۆژنامەیەدا.

لەگەڵ ئەوەی ئەو بابەتە ئەدەبیانەی کە کوردی بوون چەند شیعرێک و نووسینێکی بەزمانی جگە لە کوردی لە رۆژنامەی کوردستان بواری بڵاوکردنەوەی دراوە، ئەوەتا شیعری شاعیرێک بڵاودەکاتەوە کە ستایشی رۆژنامەکە دەکات، کە لاوی شێخ فەتاح لە شامەوە بۆی ناردوون، هەروەها چەند شیعرێکی تورکیش بڵاوکراوەتەوە.

دەکرێت بڵێین بابەتە ئەدەبییەکانی رۆژنامەی کوردستان زیاتر بڵاوکردنەوەی ئەو بەرهەمانە بوو کە پەیوەندی بەبارە سیاسیەکەی کوردەوە هەبوو، پاشان لە رێگەی شیعرە پڕ سۆزەکانی نیشتمان و هەستە قوڵەکانیان بۆ نیشتمان هانی تاکی کوردیان دەدا بۆ جوڵاندنی هەستی نەتەوەییان و بەرزکردنەوەی ئاستی رۆشنبیریان.

چوارەم: رۆڵی رۆژنامەی کوردستان لە بڵاوکردنەوەی هۆشیاریی نەتەوەییدا

کوردستان وەکو یەکەمین هەوڵی دەرکردنی رۆژنامەی کوردی، وەکو نوێنەری هەڵبژاردەی ئەو سەردەمەی کۆمەڵی کورد، وەکو

داهێنانی شێوەیەکی نوێی خەبات لە پێناوی سەندنی مافی نەتەوەیی کارێکی ئەوەندە گەورەیە، ئەگونجێ بەخاڵی وەرچەرخان دەست نیشانبکەین لە مێژووی بزوتنەوەی رزگاری نەتەوەیی کورد و کوردستاندا، لە هەلومەرجێکی مێژوویی گرنگدا دەرچووە، گرنگی لەوەدایە کە ئەو رۆژنامەیە نیشانە و نۆبەرەی هەڵچوون و گەشەسەندنی هەستی نەتەوەیی بووە، واتە دەستپێکی قۆناغێکی تر لە شێواز و شێوەیەک لە خەباتی کوردایەتیدا، پێشتر خەباتی کوردایەتی رەنگیداوەتەوە لە شیعر و خەباتی چەکدارانە، بەربەرەکانێی میرنشینەکان لە بەرامبەر داگیرکەران، بەڵام ئەمە بۆ یەکەمجارە کە قەڵەم دەکەوێتەکار، بەشێوەی نووسین، وتار، بەشێوەی رۆژنامەگەری لە مەیدانی کوردایەتیدا، لێرەوە قەڵەمیش وەکو چەک بەکارهات بۆ بەرەنگاربوونەوەی دوژمنانی نەتەوەی کورد، ئەگەر ئێمە بەلایەکی تر سەیری ئەم رۆژنامەیە بکەین دەبینین کە گرنگییەکی گەورەی هەیە بەتایبەتی لەوەی کە بیروباوەڕی کوردایەتی و هەستکردن بەمافە نەتەوەییەکانی کوردی خستەسەر لاپەڕەی رۆژنامەکە و گەیاندی بە هەموو هۆشیاران و سیاسەتمەدارانی ئەو سەردەمەی عوسمانییەکان، دەرکردنی بەهەردوو زمانی کوردی و تورکی وایکرد ئەو گەلانەی لەژێر سایەی عوسمانیەکاندا دەژیان ئاگایان لە ئازار و مەینەتیەکانی یەکتربێت بەتایبەتی ئۆپۆسزیۆنی ئەو سەردەمە لەگەڵ سیاسییەکان بۆ ئەوەی لە دەرد و ئێش و داخوازی و ئاواتەکانی خەڵکی کوردستان بێت. ئەگەر ئێمە شانازی بەشۆڕشە چەکداری و بزوتنەوە خەباتگێڕە جیاوازەکانی کورد بکەینەوە، ئەوا ئەو خەبات و هەڵسانەوەیەی کە رۆژنامەی کوردستان کردوویەتی هیچ کەمتر نییە لەو خەباتەی کە شۆڕشگێڕەکانی کورد بەچەکەوە لە بەرەکانی شەڕدا کردویانە، چونکە ئەم شۆڕشە هەڵسانەوەی کلتووری کوردە، سەرەتای شۆڕشێکی رۆشنگەرییە، هیچ نەتەوەیەک بەتەنها نەیتوانیوە قەوارەی نەتەوەکەی سەربخات لە رێگەی تەنها شۆڕشی چەکدارییەوە، ئەگەر پرۆژە کلتووری و مەعریفەییەکان لە پشتیەوە نەوەستابێت.

کەواتە پرۆژەی رۆشنگەری و کلتووری هیچ گەل و نەتەوەیەک بەدابڕاوی لە خاکی رزگارکراو و لە خوڵکی ئازاد و سیستمی دیموکراتی لە هەموو بارێکەوە سەرناخرێ، ئەگەر لە هەموو روویەکەوە پێکەوە نەبەسترابێت. (قانیع،٢٠٠٢: ٦٧)

رۆژنامەی کوردستان ئەو کارە نوێیەی کرد لە بواری رۆشنبیری و سیاسیدا لەناو نەتەوەی کورد دا، کە نیشانەی پێگەیشتنی هۆشیاریی نەتەوەیی و رۆڵی ئەو دەستە خوێندەوارەی کوردە لە خەباتی نەتەوەیی و رزگاریخوازیدا، بۆیە رۆژنامەی کوردستان هەر لە سەرەتای دەرچوونییەوە زمانحاڵی نیشتمان و کێشەی رەوای گەلەکەی بووە کە کوردستانە. ئەگەر قسەیەکیش هەبێت لەسەر لاوازی و پێنەگەیشتنی نەتەوەیەکی وەکو کورد، لە دروستبوونی دەوڵەتێک لەگەڵ ئەوەی کاری بۆکراوە، ئەوا دەبێت ئەوەمان لەبیر نەچێت کەوا کورد لە رووی مێژووشەوە هەمیشە توانای ئەوەی نەبووە زاتێکی پێگەیشتوو لەگەڵ دیاردەکاندا رەفتار بکات، بەڵکە دایم خۆخۆر لەئاست کێشەو داواکاریەکان و پرۆژەکانی بەپاسقی ماوەتەوە، بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا ئێمە ناتوانین هەروا دەستبەرداری ئەوکارانە بین کەوا قوتابخانەیەکە بۆمان تا ئێستاش

شانازی پێوە دەکەین، کە لەسەر دەستی خێزانێکی وەکو بەدرخانیەکان رێچکەی ئەو شۆڕشەیان بۆ داناوین کە شانبەشانی خەباتی چەکداری ئەو چەکە نوێیەش بەکاربهێنین کە قەڵەمە، خوێنەکەی ئەو نووسینانەیە کەوا دەتوانین رووبەڕووی دوژمن دیفاعی نەتەوەیی خۆمانی پێبکەین.

لێرەوە دەکرێت بڵێین ئەو دەستە رۆشنبیری و نیشتمانپەروەریەی کورد لە نووسەرو شاعیرەکانمان هاوباشیان کردووە لە خەبات و شۆڕشی نوێ لە پێناوی نەتەوەکەیاندا لە سەدەی پێشوودا، ئێستاش بەگوڕوتینێکی ترەوە نووسەر و رۆژنامەوانەکانمان کار بۆ دۆزی نەتەوەیی مافی نەتەوەیی و ئازادی تاک و نیشتمان دەکەن.

ئەنجام:

١- رۆژنامەی کوردستان گرنگییەکی گەورەی هەیە بەتایبەتی لەوەدا کە بیروڕای کوردایەتی و هەست و مافە نەتەوایەتیەکانی کوردی خستەسەر لاپەڕەی رۆژنامە و گەیاندی بەهۆشیاران و سیاسەتمەداران و خوێندەواران.

٢- پەرەسەندنی بزووتنەوەی کوردایەتی لە قۆناغێکەوە بۆ قۆناغێکی پێشکەوتووتر، ئەویش بەهۆکاری شۆڕشە نەتەوایەتیە سەربەخۆکانی ئەوروپا، کەبوو بەچرایەکی رووناک لە رێگەی خەباتی رزگاری هەموو گەلانی جیهان، خەباتی رۆژنامەگەری چەکێکی کوشندەیە دژی ستەمکاران و داگیرکەران، هەمیشە دەنگی زوڵاڵی گەلانە لە هەست و ویستیان دەکۆڵێتەوە و رێباز و ئامانجی سەربەخۆی وڵات رێنیشان دەدات.

٣- رۆڵی هۆشیاریی بنەماڵەی بەدرخان لە بڵاوکردنەوەی بیروباوەڕی کوردایەتی و خەباتی سیاسیدا، رۆڵێکی دیار و ئاشکراو گرنگ بوو لە مێژووی گەلی کوردا.

٤- رۆژنامەی کوردستان رۆشنگەرانەی فراوانە بەبرینە قوڵەکانی جەستەی ئەنجن ئەنجنکراوی کوردەواری و کوردایەتی، ئەم رۆژنامەیە (١٢١) ساڵ لەمەوبەر دەیەوێت ببێتە ئۆرگانێکی نوێی هەموو پێویستیەکانی کورد.

٥- رۆژنامەی کوردستان پەیامە سیاسییەکەی بۆ چاکسازی و جەختکردن بووە دەربارەی مافی مرۆڤی کورد، بەتایبەتی مافی فێربوونی زانست و خوێندەواری و ئاگابوون لە ناوخۆ و دەرەوەی خۆی.

پێشنیار و ڕاسپاردە:

١- ناوەندە ئەكادیمیەكان گرنگی بەقۆناغەكانی گەشەسەندنی ڕۆژنامەگەری كوردی بدەن، بەتایبەت لە پرۆگرامەكانی خوێندن و كۆنگرە زانستیەكاندا.

٢- توێژەران توێژینەوەی نەوعی بكەن لە بارەی بابەت و پەیامە میدیایەكانی سەرەتاكانی ڕۆژنامەنووسی كوردی.

٣- لە ڕووی مێژووی كوردەوە سوود لە ڕۆژنامەگەری كوردی وەربگیرێت، لە ڕێگەی قەڵەمی نووسەران و بیرمەندانی ئەوسەردەمە مێژووییانە.

د.پاڤێ جەمیل ئەحمەد،

مامۆستا لە زانكۆی سلێمانی/ كۆلێژی زانستە مرۆڤایەتییەكان/ بەشی ڕاگەیاندن

Pave.ahmad@univsul.edu.iq

سەرچاوەكان:

١- ئینتسارد، نادر، ئیتۆنەتەوایەتی كورد، وەرگێرانی: عەتا قەرەداغی، خانەی چاپ و بڵاوكردنەوەی قانیع، سلێمانی،٢٠٠٠.

٢- ئەمین، نەوشیروان مسەفا، چەند لاپەڕەیەک لە مێژووی ڕۆژنامەوانی كوردی، لە بڵاوكراوەكانی چاپ و پەخشی سەردەم، ٢٠٠١.

٣- ئەبوبەكر، هەڤاڵ، ڕاگەیاندن و ڕاگەیاندنی كوردی، لە بڵاوكراوەكانی ناوەندی ڕۆشنبیر، چاپخانەی تیشک،٢٠٠٢

٤- ئەمین زەكی، محمد، مێژوی كورد و كوردستان، ١٩٦١.

٥- جەباری، جەبار، كۆی بەرهەمە كوردیەكانی، لە بڵاوكراوەكانی وەزارەتی ڕۆشنبیری، چاپخانەی شڤان، سلێمانی، ٢٠٠٤.

٦- ڕەفیق، فاروق، ناسیۆنالیزم وەک هێزێكی ئایدۆلۆجی، گۆڤاری سەردەم، ژمارە پێنج، دەزگای چاپ و پەخشی سەردەم، سلێمانی ،١٩٩٩.

٧- سابیر، رەفیق، کلتوور و ناسیۆنالیزم، دەزگای چاپ و پەخشی سەردەم، چاپی دووەم، سلێمانی، ٢٠٠٣.
٨- عومەر، فاروق علی، رۆژنامەگەری کوردی لە عیراق، وەرگێڕانی: تاریق کارێزی، لە بڵاوکراوەکانی دەزگای چاپ و بڵاوکردنەوەی موکریانی، هەولێر، ٢٠٠١.
٩- فوئاد، کەمال، کوردستان رۆژنامەی کوردی، لە بڵاوکراوەکانی بنکەی ئەدەب و رووناکبیری گەلاوێژ، چاپخانەی داناز، ٢٠٠٠.
١٠- قانیع، مەریوان وریا، دەربارەی فەلسەفە و ئیسلام و رۆشنگەری، لە بڵاوکراوەکانی نێوەندی رەهەند بۆ لێکۆڵینەوەی کوردی، چاپخانەی رەنج، ٢٠٠٢.
١١- قانیع، مەریوان وریا، گۆڤاری رەهەند، ژمارە پێنج، لە بڵاوکراوەکانی چاپ و پەخشی سەردەم ، چاپخانەی رەنج، ١٩٩٨
١٢- قەرەداغی، عەتا، کاریگەری کلتووری ئەوان لەسەر کورد، چاپخانەی وەزارەتی رۆشنبیری، سلێمانی، ٢٠٠١.
١٣- گیبرنا، مۆنتسرات، نەتەوایەتی و دەوڵەتی نەتەوەیی، وەرگێڕانی، کەمال رەشید شەریف، لە بڵاوکراوەکانی مەکتەبی بیر و هۆشیاری، ٢٠٠٢.
١٤- مەزهەر، کەمال ، مێژوو، بەغداد، ١٩٨٣.
١٥- میران، رەشاد، رەوشی ئاینی و نەتەوەیی لە کوردستان، چاپی دووەم، لە بڵاوکراوەکانی سەنتەری برایەتی، ٢٠٠٢.
١٦- مەدەنی، حسێن،
١٧- الموصلي، منذر، عرب و الاكراد، بيروت، ١٩٨٦.
١٨- دورزيل، مدخل الى تاريخ العلاقات الدولية ، ترجمة : فايز كم نقش، بيروت، ١٩٦٧.

سەرچاوە: ماڵپەڕی کوردستانی نوێ - ڕیکەوتی: ٢٣ی ئەپریلی ٢٠٢٢

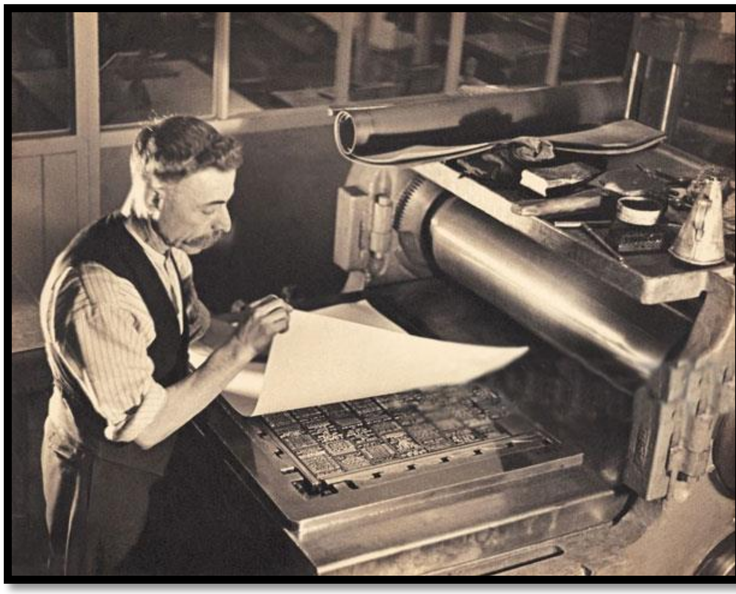

HOME-TOWN-PAPER
YOUR HOME TOWN PAPER

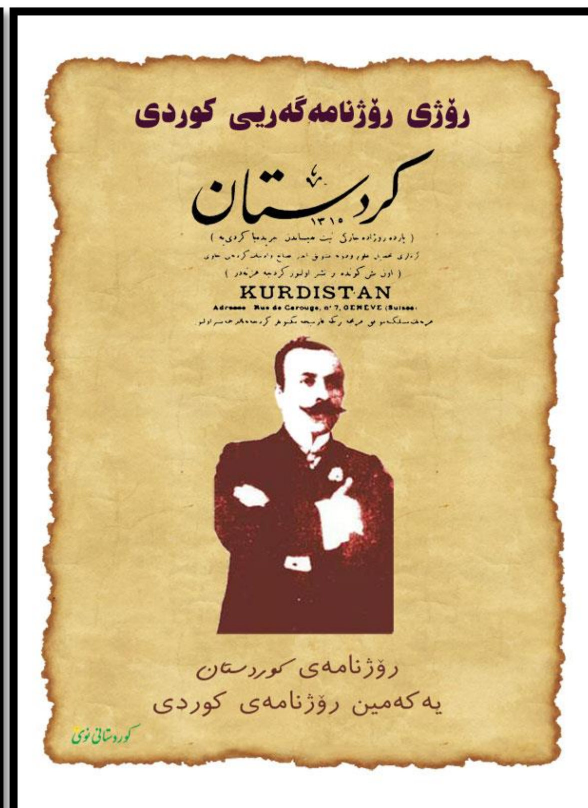
ڕۆژی ڕۆژنامەگەریی کوردی
کردستان
KURDISTAN
ڕۆژنامەی کوردستان
یەکەمین ڕۆژنامەی کوردی

عدد ۱

سالا اوّلی

کردستان

۱۳۱۵

بسم الله الرحمن الرحيم

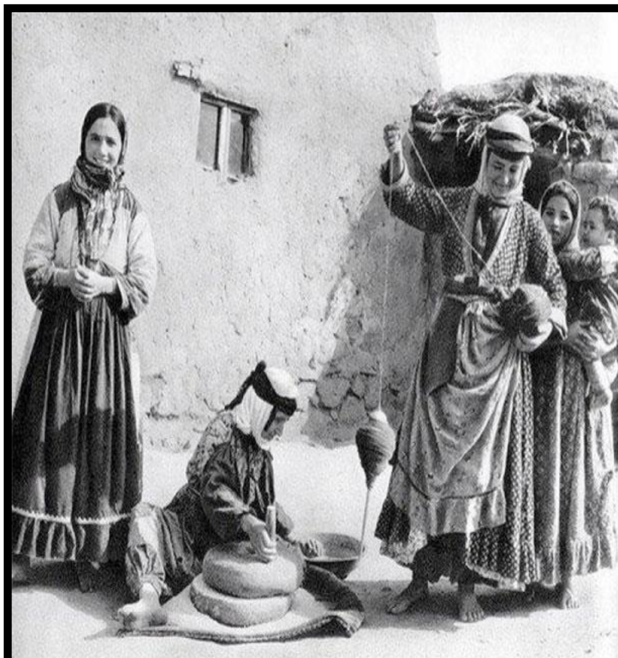

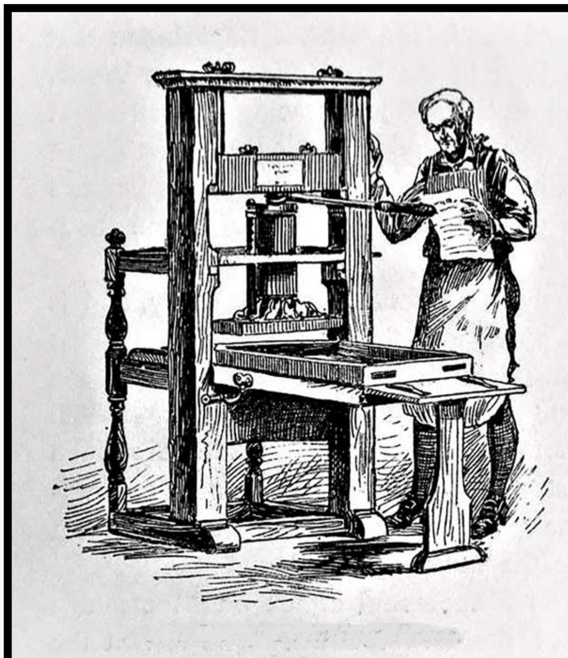

کۆکردنەوە و ئامادەکردنی: ڕەحمان نەقشی

بانەمەڕی ۲۷۲۲ی کوردی = مای ۲۰۲۲ی زایینی